

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Черевко Віталій Петрович

**УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ У КОНТЕКСТІ
ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ**

спеціальність 015 «Професійна освіта»
освітньо-професійна програма «Фінансова грамотність»

Виконав студент
групи ПОФГм-22
Черевко В. П.

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ	6
1.1. Концептуалізація особистих фінансів.....	6
1.2. Теоретико-методологічні засади управління особистими фінансами.....	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	25
2.1. Сучасні тенденції доходів та витрат населення в контексті забезпечення його фінансової стійкості	25
2.2. Аналіз заощаджень населення та механізм їх трансформації у інвестиції ..	36
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ.....	46
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

В умовах сьогодення, що характеризуються посиленням економічної нестабільності, наявними загрозами військового стану, інфляційними ризиками та скороченням реальних доходів населення, актуалізуються питання ефективного управління особистими фінансами. Фінансові ресурси громадян є не лише інструментом задоволення поточних потреб, але й важливим елементом макроекономічної стійкості держави. Тому в сучасному соціально-економічному середовищі надзвичайно важливо, щоб населення володіло навичками раціонального розпорядження власними коштами, прийняття обґрунтованих фінансових рішень, формування заощаджень та використання фінансових інструментів.

Проте недостатній рівень фінансової грамотності, притаманний значній частині населення, значною мірою знижує ефективність управління особистими коштами. Брак знань у сфері фінансів ускладнює ведення бюджету, заощадження, інвестування та підвищує вразливість до фінансового шахрайства. Водночас зростає необхідність у створенні освітніх і просвітницьких програм, які сприятимуть підвищенню фінансової культури та економічної стійкості громадян.

Тому управління особистими фінансами в контексті розвитку фінансової грамотності є не лише особистою справою кожного громадянина, але й важливою умовою соціального та економічного розвитку країни в цілому. Дослідження даної теми дозволяє не лише виявити проблеми у фінансовій поведінці населення, а й запропонувати шляхи вдосконалення управління особистими фінансами з метою підвищення його добробуту.

Аналіз останніх досліджень. Важливий внесок у дослідження проблематики управління особистими фінансами здійснили такі вітчизняні науковці, як: Барановський О., Василик О., Горин В., Кізима Т., Коваль С., Кондрат О., Мамонова М., Павлюк К., Пасічник Ю., Савченко А., Сидорчук А., Юрій С. та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових і прикладних досліджень, слід зазначити, що проблема управління особистими фінансами залишається недостатньо вивченою, та потребує ґрунтовного дослідження, особливо в умовах впливу загроз воєнного стану.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження науково-теоретичних засад управління особистими фінансами населення України та обґрунтування напрямків його вдосконалення в контексті підвищення рівня фінансової грамотності.

Досягнення поставленої мети обумовлює необхідність розв'язання таких завдань, як:

- дослідити концептуальні засади особистих фінансів;
- охарактеризувати теоретико-методологічні основи управління особистими фінансами;
- проаналізувати сучасні тенденції доходів та витрат населення в контексті забезпечення його фінансової стійкості;
- дослідити практику формування заощаджень населення та механізм їх трансформації у інвестиції;
- окреслити основні напрями вдосконалення управління особистими фінансами в контексті підвищення фінансової грамотності населення.

Об'єктом дослідження є процес управління особистими фінансами населення.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади здійснення управління особистими фінансами населення в контексті підвищення рівня фінансової грамотності.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано як загальні, так і спеціальні наукові методи для досягнення поставленої мети. Зокрема, це: загальнонаукові методи аналізу й синтезу, індукції й дедукції, порівняльний, статистичний, графічний методи.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань дослідження було використано відповідний методологічний інструментарій, зокрема методи

аналізу та порівняння, а також статистичні й графічні методи. У процесі дослідження було застосовано діалектичний та системний підходи для комплексного теоретичного аналізу процесу управління особистими фінансами і визначення впливу фінансової грамотності населення на цей процес. Крім того, використано дедуктивний метод для обґрунтування потенційних напрямів вдосконалення управління особистими фінансами.

Теоретичну основу для написання кваліфікаційної роботи сформували наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, представлені у фахових наукових публікаціях, монографіях, матеріалах науково-практичних конференцій, а також нормативно-правові акти, що регламентують відповідні аспекти досліджуваної проблематики.

Інформаційну базу дослідження становлять: нормативно-правові акти України, аналітичні звіти та статистичні матеріали Національного банку України, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України.

Практичне значення роботи. Результати можуть бути використані для населення в частині покращення управління особистими фінансами. Запропоновані напрями вдосконалення можуть сприяти підвищенню фінансової стабільності населення та формуванню культури фінансової грамотності.

Апробація кваліфікаційної роботи. Основні результати дослідження опубліковані у збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (2024 р.) та у збірнику матеріалів за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків» (м. Тернопіль, 2025 р.).

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел.

Основний обсяг кваліфікаційної роботи – 57 сторінок. У ній налічується 5 таблиць, 6 рисунків. Список використаних джерел налічує 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ

1.1. Концептуалізація особистих фінансів

У контексті поглиблення трансформацій суспільних відносин та глобалізації економічних зв'язків актуалізується значення процесів формування і використання фінансових ресурсів населення. За таких умов зростає спектр можливостей для розпорядження особистими фінансовими ресурсами, що, в свою чергу, посилює значущість індивідуальних фінансових рішень як для матеріального становища окремих індивідуумів, так і для фінансової стабільності суспільства в цілому. При цьому пріоритетом сучасного економічного розвитку дедалі частіше визнається не сукупне національне багатство, а підвищення рівня добробуту кожного громадянина.

Освітній рівень, культурні цінності, звички та фінансова поведінка особи визначають її здатність, з одного боку, до професійної самореалізації на ринку праці, що впливає на рівень отримуваного доходу, а з іншого — формують економічні взаємовідносини в межах сім'ї та домогосподарства, від яких залежить ефективність розподілу й використання цих доходів.

Індивідуальні мотиви кожної людини об'єктивно впливають на функціонування економічної системи, зокрема через формування сукупного попиту, а у сфері фінансів — шляхом свідомого спрямування особистих заощаджень в інвестиційну діяльність, що сприяє загальному економічному зростанню. У соціальному вимірі такі мотиви визначають моделі поведінки населення, формують ціннісні орієнтири та стиль життя, тим самим створюючи умови для особистісного розвитку.

Пасивність особи у використанні власних фінансових ресурсів може мати не менший вплив на економічні процеси, ніж активна участь кількох суб'єктів фінансово-господарських відносин. До прикладу, недостатня інвестиційна активність населення сприяє зростанню вартості капіталу, а низький споживчий інтерес до певної продукції безпосередньо впливає на масштаби її виробництва.

Управління особистими фінансами полягає у досягненні індивідуальних фінансових цілей — від задоволення поточних потреб до довгострокових завдань, таких як накопичення на пенсію чи оплату освіти. Це передбачає врахування рівня доходів, структури витрат, особистих пріоритетів та життєвих обставин, а також розробку ефективного фінансового плану з урахування наявних ресурсів. Для того щоб раціонально використовувати власні кошти, необхідно володіти фінансовими знаннями, що дозволяють критично оцінювати поради, розрізняти доцільні та ризиковані рішення і діяти усвідомлено.

Фінансова поведінка особи ґрунтується на основі формування сімейного та особистого бюджету, що являє собою сукупність індивідуальних економічних відносин. У цьому контексті кожен планує свої фінансові дії, орієнтуючись на рівень розвитку ринкових процесів у країні та власне становище в економічній системі.

У сучасних умовах особисті фінанси набувають значення як самостійна підсистема економічних відносин, що функціонує в межах домогосподарства. Їх сутність полягає в здатності окремої особи самостійно розпоряджатися власними фінансовими, матеріальними та нематеріальними ресурсами з метою забезпечення поточних потреб і досягнення стратегічних життєвих цілей.

З цієї позиції особисті фінанси виступають як система добровільних і рівноправних економічних відносин, що ґрунтуються на принципах приватної власності, фінансової автономії та відповідальності. Управлінські рішення щодо формування, розподілу й використання ресурсів приймаються безпосередньо самим індивідом, виходячи з особистих пріоритетів, можливостей і зовнішніх економічних умов.

Такий підхід відображає зростаючу роль особистої фінансової відповідальності в ринковому середовищі, де кожен суб'єкт має не лише право, а й обов'язок розвивати навички ефективного управління власними фінансами.

У сучасній вітчизняній фінансовій науці найбільш частіше використовується термін «фінанси домогосподарств», який охоплює не лише грошові потоки, але й систему економічних взаємовідносин, що розглядаються

як окрема складова фінансової системи. У зарубіжних дослідженнях більш поширеним є поняття «особисті фінанси» (*personal finance*), яке охоплює вивчення фінансових ресурсів як окремої особи, так і всієї родини в цілому.

Загалом сутність дефініції особистих фінансів в економічній науці відображається через різні підходи — функціональний, поведінковий, інституційний та системний, в межах кожного з яких увага акцентується на окремих аспектах управління фінансовими ресурсами особи або домогосподарства.

В контексті застосування функціонального підходу особисті фінанси розглядаються як інструмент досягнення фінансових цілей — від поточних витрат до довгострокового добробуту. Відповідно до даного підходу особисті фінанси ототожнюються із процесом планування доходів, витрат, заощаджень, інвестицій та захисту від ризиків [48; 49]. Основна увага приділяється структурі бюджету, контролю витрат, формуванню резервного фонду та вибору ефективних фінансових інструментів.

Відповідно до інституційного підходу особисті фінанси розглядаються як підсистема загальноекономічних фінансів, що взаємодіє з банками, страховими компаніями, державою та ін. Так, зокрема, на думку Василика О., особисті фінанси є «елементом фінансової системи країни, що включає не лише управління доходами й витратами, але й участь домогосподарств у перерозподілі фінансових ресурсів через податки, соціальні внески, субсидії» [2].

Із застосуванням системного підходу особисті фінанси характеризують як складну динамічну систему економічних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів окремої особи або сім'ї. У межах даного підходу основна увага приділяється взаємозв'язку особистих фінансів із соціально-економічними змінами, макроекономічними коливаннями та життєвим циклом домогосподарства [29].

Поведінковий підхід передбачає вплив особистих рішень, психологічних факторів і рівня фінансової грамотності на управління коштами. У своїх дослідженнях щодо фінансової грамотності українців Харченко О. доводить, що

«відсутність базових фінансових знань призводить до нераціональних витрат і неможливості формування заощаджень, навіть за наявності стабільного доходу» [44].

Проте варто звернути увагу на позицію Кізими Т., яка наголошує на тому, що попри тісний взаємозв'язок особистих фінансів і фінансів домогосподарств все ж таки є відмінності у трактуванні даних дефініцій. Вона вважає, що незважаючи на те, що «в сучасних умовах характерною є персоніфікація фінансових відносин на рівні окремих індивідів, що зумовлено передусім загальноприйнятими правилами та процедурами укладання договорів, все-таки в Україні окремі фінансові інструменти державного регулювання побудовані саме на основі оцінки сукупного доходу всіх членів домашнього господарства» [11, с.77].

У вітчизняній фінансовій науці поняття «особисті фінанси» трактується як складне багатоаспектне явище, що відображає фінансову діяльність індивідів або домогосподарств у контексті соціально-економічної системи. Залежно від дослідницького підходу, акценти у визначенні цього поняття зміщуються в бік інституційних, поведінкових, освітніх, аналітичних чи практичних аспектів.

Так, аналіз наукових підходів вітчизняних науковців до визначення сутності особистих фінансів демонструє відсутність єдиної позиції та наявність дискусій у теоретичному осмисленні даної категорії.

Як уже зазначалося, в контексті інституційного підходу Васирик О. наголошує, що саме через особисті фінанси реалізується участь домогосподарств у бюджетному процесі та податковій політиці, що визначає їх вплив на макроекономічну стабільність в державі загалом [2].

На думку Пасічника Ю., особисті фінанси визначаються як «економічна категорія, що відображає механізми формування доходів, витрат, накопичень і інвестицій домогосподарств» [29]. В розумінні науковця вони розглядаються як основа добробуту сім'ї та фінансової стабільності населення [29, с. 8].

Прикладний аспект став основою для трактування особистих фінансів Харкахаша О., який акцентує увагу на таких складових, як: планування бюджету,

управління витратами, формування заощаджень та прийняття фінансових рішень. При цьому особисті фінанси виступають — як «інструмент самоменеджменту на основі фінансової грамотності» [43].

Соціально-поведінковий підхід прослідковується у визначеннях дефініції особистих фінансів Мамонтової Н. та Мазаракі О., які інтерпретують особисті фінанси як «індикатор соціальної безпеки, рівня довіри до фінансових інституцій та культури фінансової поведінки» [23; 24]. Вони характеризують здатність особи гнучко реагувати на зовнішні загрози, адаптувати поведінку до змін економічного середовища та забезпечувати особистий розвиток.

Кондрат О. та Сафонова О. наголошують, що особисті фінанси формуються «під впливом рівня обізнаності, цифрової компетентності та доступу до фінансових інструментів» [20; 36]. Це свідчить про те, що ефективне управління ними базується не лише на доходах, але й на набутих знаннях та навичках.

Як вважає Іванченкова І., особисті фінанси — це «система прийняття рішень, що спирається на аналіз доходів, витрат, цілей, зовнішніх чинників та ризиків» [10]. При цьому підкреслюється раціональна основа фінансової поведінки громадян.

Відповідно до підходу Савченка А., особисті фінанси являють собою «механізм реалізації фінансових життєвих стратегій через інвестування, бюджетування та управління ризиками» [35].

Таким чином, на нашу думку, сутність особистих фінансів не зводиться лише до управління доходами та витратами індивідів. Дане поняття варто вважати комплексною категорією, яка охоплює економічну, поведінкову, освітню та соціальну складові. Тому особисті фінанси — це не лише інструмент задоволення базових потреб, але й основа фінансової самостійності, соціального добробуту та стратегічного розвитку особи.

Зважаючи на вищевикладене, особисті фінанси — це багатокomпонентна система, що охоплює всі аспекти управління фінансовими ресурсами індивіда або домогосподарства. Їхній зміст розкривається через ключові складові, кожна

з яких виконує специфічну функцію у забезпеченні фінансової стабільності, досягненні життєвих цілей та підвищенні добробуту (рис. 1.1).

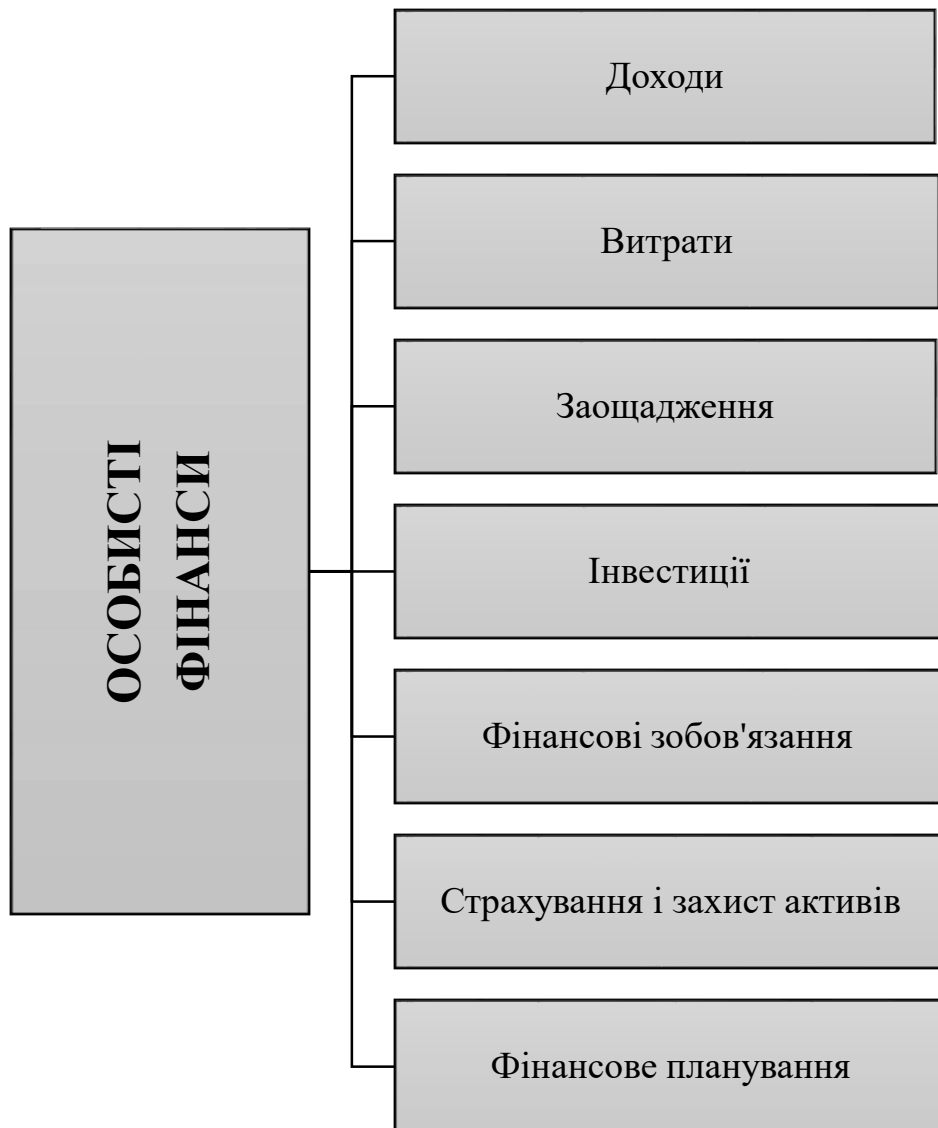

Рис. 1.1. Складові особистих фінансів

Примітка. Складено автором самостійно

Доходи як сукупність грошових надходжень особи чи родини, формують фінансову основу особистого бюджету. До основних джерел доходів відносять наступні: заробітна плата, прибуток від підприємницької діяльності, соціальні виплати, доходи від власності (оренда, дивіденди, проценти) та інші надходження. Послідовність і склад доходів суттєво впливають на можливості ефективного управління особистими фінансами [2].

Витрати відображають використання фінансових ресурсів для задоволення споживчих, соціальних і інвестиційних потреб населення. Вони поділяються на обов'язкові (комунальні платежі, харчування, медичні послуги) та дискреційні (відпочинок, хобі, подарунки). Ефективне управління витратами є необхідною передумовою для накопичення особистих заощаджень [29].

Заощадження є частиною доходу, що не витрачається в поточному періоді, а відкладається для майбутнього використання. Наявність заощаджень забезпечує фінансову стійкість у разі ризиків і виступає джерелом фінансування інвестиційної активності [20; 43].

Інвестування передбачає використання заощаджених фінансових ресурсів для придбання активів з метою отримання прибутку або збереження вартості капіталу. Цей процес включає вкладення в депозити, нерухомість, цінні папери, пенсійні накопичення та інші фінансові інструменти [23].

До фінансових зобов'язань належать усі боргові інструменти, зобов'язання за кредитами та розстрочками. Ефективне управління такими зобов'язаннями включає контроль за строками погашення, рівнем заборгованості й вартістю кредитного обслуговування [36].

Страховання і захист активів як складова охоплює заходи зі зниження фінансових ризиків — через страхування життя, здоров'я, майна, відповідальності. Використання страхових механізмів дозволяє уникнути критичних фінансових втрат у разі непередбачуваних подій [10].

Фінансове планування охоплює процес визначення фінансових цілей, шляхів їх досягнення та інструментів реалізації. Воно включає складання бюджету, визначення пріоритетів, аналіз ефективності витрат і коригування стратегії залежно від змін у доходах чи зовнішньому середовищі [34].

Особисті фінанси охоплюють не лише поточні доходи та витрати, а й стратегічне управління ресурсами, взаємодію з фінансовими інструментами та формування фінансової безпеки. Їх ефективне функціонування сприяє підвищенню економічної самостійності як окремих громадян, так і забезпеченню добробуту домогосподарств загалом.

Особисті фінанси, як підсистема фінансових відносин, виконують низку важливих функцій, що забезпечують економічну активність населення, реалізацію особистих і сімейних фінансових цілей, а також соціальну стабільність. Їх функціональне призначення відображає зміст, роль і практичну цінність для громадян та суспільства в цілому. Тому враховуючи дискусійність і різноаспектність поняття особистих фінансів у фінансовій науці, вважаємо за доцільне виокремити наступні функції.

Забезпечувальна функція, що полягає у створенні фінансових умов для задоволення матеріальних і соціальних потреб особи чи сім'ї. Ефективне функціонування особистих фінансів сприятиме забезпеченню ресурсами для оплати житла, харчування, медичних послуг, освіти, транспорту та інших базових витрат тощо.

За рахунок накопичувальної функції особисті фінанси дозволяють відкладати частину доходів у вигляді заощаджень для майбутнього споживання, великих покупок, пенсійного забезпечення або інвестування. В частині реалізації цієї функції забезпечується фінансова стабільність та підвищення добробуту в довгостроковій перспективі.

Контрольна функція забезпечує моніторинг надходжень, витрат і виконання фінансових планів. Завдяки цій функції громадяни можуть аналізувати ефективність використання власних ресурсів, виявляти фінансові ризики, запобігати борговим навантаженням, а також і ухвалювати обґрунтовані рішення.

Регулювальна функція передбачає вплив на розподіл ресурсів усередині домогосподарства. Особисті фінанси визначають пріоритети витрат, частку коштів, що спрямовується на поточне споживання, заощадження, інвестиції або страхування. Регулювання відбувається через фінансове планування та бюджетування.

За рахунок інвестиційної функції особисті фінанси виступають джерелом інвестицій у різні активи — банківські депозити, цінні папери, нерухомість,

бізнес-проекти. Інвестиційна діяльність дозволяє не лише зберігати, а й нагромаджувати капітал, що є важливою умовою фінансової незалежності.

Захисна функція спрямована на забезпечення фінансової стійкості в умовах ризику втрати доходів або виникнення надзвичайних ситуацій. Особисті фінанси в цьому контексті слугують інструментом для накопичення страхових фондів та реалізації заходів соціального захисту.

Виховна (мотиваційна) функція дає змогу формувати у громадян фінансову дисципліну, відповідальність, навички планування, обізнаність про фінансові інструменти та важливість довгострокових рішень. Вони сприяють формуванню фінансової культури на рівні сім'ї та суспільства [6; 11].

Систематизація визначених функцій особистих фінансів охоплює не лише процеси забезпечення і використання доходів, а й стратегічне управління ресурсами, що дозволяє підвищити фінансову стійкість, зменшити ризики та досягати особистих і соціально значущих цілей. Комплексна реалізація цих функцій є основою для економічної безпеки громадян і держави.

Зважаючи на вищевикладене, варто наголосити на тому, що особисті фінанси мають специфічне значення в структурі фінансової системи, вирізняючись характерними рисами, які не є притаманні державним та місцевим фінансам. Зокрема окреслимо наступні:

Персональні фінанси виступають первинною ланкою у фінансовій системі, оскільки саме вибір окремих осіб стосовно управління власними ресурсами та інвестиціями в людський капітал визначає швидкість економічного зростання і впливає на формування публічних і корпоративних фінансів.

Зауважимо, що оскільки доходи від праці та капіталу, що формують додану вартість, у більшості випадків належать індивідам, саме особисті фінанси слугують вихідною платформою для формування публічних і корпоративних фінансів. У результаті трудової діяльності та інвестування заощаджень у бізнес-середовище особисті фонди поступово трансформуються в корпоративні фінансові ресурси.

Формування особистих фінансів охоплює всі етапи розподілу національного доходу, що вирізняє їх серед інших компонентів фінансової системи, зокрема публічних і корпоративних фінансів.

Зазначимо, що із розвитком персональних фінансів заощадження трансформуються в інструменти інвестування.

Особливістю персональних фінансів є їх виключна належність фізичній особі або окремому домогосподарству. Зміна фінансових переваг у межах одного домогосподарства чи окремої особи не має істотного впливу на загальні показники розвитку фінансової системи. Водночас сукупна динаміка фінансових індикаторів домогосподарств є важливою та обов'язково враховується під час державного й регіонального прогнозування.

Крім того, варто підкреслити, що у сфері особистих фінансів спостерігається автономний підхід до управління ресурсами, де доходи слугують базою для визначення рівня витрат, на відміну від механізмів у публічному секторі.

У складі особистих фінансів розрізняють витрати на поточне споживання і придбання товарів тривалого використання, що в сукупності визначає платоспроможний попит населення — один із ключових чинників економічного зростання держави.

Визначальною особливістю є те, що громадяни користуються майже повною свободою в питаннях формування доходів та забезпечення власних фінансових інтересів.

Фінансова поведінка суб'єктів частково визначається нормативно-правовими актами, що можуть зменшувати ступінь автономії в ухваленні рішень.

Суттєва частка іноземної валюти в структурі доходів, витрат і заощаджень громадян зумовлює підвищену чутливість до валютних коливань, зокрема до змін курсу долара та євро, а також супроводжується додатковими витратами на конвертацію.

У структурі фінансових надходжень суттєве місце займають нелегальні або тіньові доходи.

Характерною для особистих фінансів є помітна диспропорція в доходах різних верств населення.

Особисті фінанси громадян України перебувають під впливом глобальних цінових коливань на енергоресурси та залежать від переважно сировинного характеру вітчизняного експорту.

Таким чином, особисті фінанси, як первинна ланка фінансової системи, забезпечують фінансові потоки, що спрямовуються на задоволення особистих потреб і інвестування в ключові сектори економіки — банківську систему, нерухомість і ринок цінних паперів, створюючи умови для їх ефективного функціонування.

1.2. Теоретико-методологічні засади управління особистими фінансами

У ринковому середовищі економічна поведінка суб'єктів заснована на ухваленні фінансових рішень, орієнтованих на досягнення власної вигоди відповідно до індивідуальних інтересів. Водночас умови ринку з ознаками недосконалої конкуренції спонукають учасників адаптувати свої дії до поведінки інших, що вимагає знаходження компромісів у фінансових рішеннях, які враховують інтереси кількох сторін. У такій взаємодії саме особисті фінанси виступають інструментом реалізації фінансового механізму, який забезпечує баланс між прийнятими економічними рішеннями різних учасників господарської діяльності.

У сучасних соціально-економічних умовах управління особистими фінансами має важливе значення для забезпечення стійкості та фінансової безпеки домогосподарств. Це поняття охоплює організацію, планування, розподіл і контроль власних грошових ресурсів з метою досягнення короткострокових і довгострокових фінансових цілей.

Грамотне управління фінансами дозволяє індивідам та домогосподарствам ефективно покривати щоденні потреби, формувати резерви на випадок

непередбачених ситуацій, інвестувати накопичення та уникати надмірної кредитної залежності. Воно також сприяє досягненню особистих життєвих орієнтирів, таких як купівля житла, отримання освіти або забезпечення старості. Тому, розглядаючи з макроекономічної точки зору ефективне управління фінансами на рівні населення, зауважимо, що воно створює базу для формування внутрішніх інвестиційних ресурсів, підтримує стабільність фінансового сектору та знижує потребу в соціальній підтримці з боку держави. Фінансова дисциплінованість громадян зменшує вразливість до кризових явищ, знижує навантаження на систему соціального захисту та сприяє загальному підвищенню економічної культури.

Таким чином, особисті фінанси є не лише інструментом досягнення добробуту окремої особи, а й складовою стратегії забезпечення економічної безпеки країни загалом. Відповідно це обумовлює потребу у ґрунтовному дослідженні теоретико-методологічних управління особистими фінансами, що дасть змогу забезпечити його раціональність та ефективність мінімізувати ризики, уникнути боргової залежності і зберегти фінансову стабільність особливо в умовах економічних трансформацій.

Управління особистими фінансами слід трактувати як сукупність свідомих рішень та дій окремих осіб, що спрямовані на формування, ефективний розподіл і раціональне використання особистих фінансових ресурсів з метою досягнення особистого добробуту та сприяння загальноекономічному розвитку.

Раціональне управління особистими фінансами дозволяє ефективно розпоряджатися доходами, контролювати та оптимізувати витрати, а також створювати фінансові резерви. Основна мета цього процесу полягає в досягненні максимальної вигоди від використання наявних ресурсів для забезпечення фінансової стабільності та добробуту.

Управління особистими фінансами являє собою цілеспрямований процес, у межах якого особа реалізує свої фінансові цілі. Він охоплює етапи формування цілей, оцінку поточного фінансового стану, визначення оптимальних шляхів їх досягнення з урахуванням економічних реалій і прогнозів, використання

відповідних фінансових інструментів, а також регулярну оцінку й коригування обраної стратегії [35].

На формування підходів до управління особистими фінансами значною мірою впливають низка чинників, зокрема:

- національні традиції та закладені історично ментальні особливості,
- соціально-демографічні характеристики, до яких належать рівень освіти, матеріальне становище, вік особи та її гендерна ідентичність тощо.

Управління особистими фінансами слід розглядати як цілеспрямовану діяльність громадян, орієнтовану на ефективне регулювання потоків фінансових ресурсів з метою забезпечення їх економічної стабільності та підвищення рівня добробуту. Крім того, до цієї категорії належать заходи з боку органів державної влади, спрямовані на формування дієвих механізмів впливу на дохідну та витратну частини особистого бюджету з метою оптимізації фінансових відносин у масштабах держави [43].

У контексті управління особистими фінансами об'єктами виступають загальний обсяг доходів (або накопичене багатство), загальні витрати, а також фінансові взаємовідносини, що формуються на рівні окремих індивідів.

Методами управління особистими фінансами на мікрорівні виступають: облік доходів, фінансових активів та заощаджень; складання та реалізація фінансових планів; бюджетування; використання кредитних інструментів; здійснення фінансового аналізу та моніторингу грошових потоків, прогнозування фінансового стану, а також інвестування шляхом акумуляції заощаджень і трансформації їх у джерела пасивного прибутку [24].

Кожен із вищенаведених методів передбачає використання специфічних інструментів, за допомогою яких забезпечується його практична реалізація. Рациональне управління власними фінансами є невід'ємною потребою сучасної особистості та джерелом реальних економічних переваг. У контексті сталого розвитку національної економіки особливого значення набуває формування фінансової культури громадян, зокрема навичок особистого фінансового планування та підвищення загального рівня фінансової обізнаності.

Важливим елементом у системі управління особистими фінансами є процес планування, формування та реалізації бюджету, що репрезентує собою сукупність економічних взаємовідносин, пов'язаних із накопиченням і використанням грошових ресурсів з метою максимально можливого задоволення матеріальних і нематеріальних потреб окремих громадян.

Процес управління особистими фінансами доцільно розпочинати із розроблення персонального фінансового плану. Такий план виступає обґрунтованою стратегією досягнення визначених фінансових цілей, що базується на оптимальному поєднанні фінансових інструментів відповідно до наявних можливостей, актуальних обставин і прогнозованих потреб.

Процес формування особистого фінансового плану можна умовно структурувати на кілька послідовних етапів.

Першочерговим у процесі фінансового планування виступає формулювання мети, що передбачає переведення особистих прагнень у конкретизовані цілі. Коли мета супроводжується часовими межами досягнення та обґрунтованим обсягом необхідних фінансових ресурсів, вона набуває форми завдання, яке може бути реалізоване. Без чітко визначеної мети втрачається мотивація та напрям дій.

Формування конкретних фінансових цілей є передумовою ефективного управління особистими коштами. Тому формулювання цілей повинно бути чітким, а не абстрактним. Якщо мета полягає в накопиченні капіталу, купівлі житла чи авто, або організації подорожі, ефективне планування бюджету ключовим інструментом досягнення цих цілей. Таким чином, в результаті фінансова стратегія в загальних рисах зводиться до раціонального перерозподілу грошових ресурсів, що має на меті реалізацію свідомо поставлених завдань у заплановані строки [35].

Аналіз поточного фінансового стану, що охоплює оцінку доходів, витрат, наявних активів і зобов'язань, а також врахування актуальної ринкової кон'юнктури, є необхідним етапом для здійснення подальших фінансових

розрахунків і визначення реалістичності досягнення запланованих цілей за наявних умов.

Поширеним є уявлення, що покращення фінансового становища можливе шляхом збільшення доходів, оскільки це дозволило б повністю покривати витрати. Водночас, як свідчить практика, підвищення рівня доходів супроводжується збільшенням витрат, оскільки розширюються потреби і зростає готовність здійснювати додаткові витрати на їх задоволення.

У процесі формування особистого фінансового плану необхідно враховувати не лише власні цілі та фінансові ресурси, але й реальні потреби та відповідність поставлених завдань можливостям особи. Лише за умови усвідомлення доцільності та обґрунтованості здійснених витрат можна об'єктивно оцінити ступінь наближеності до фінансової мети та визначити необхідні кроки для її досягнення. Ведення особистого бюджету має бути не формальним, а максимально результативним [10].

Складання бюджету є одним із ключових етапів управління особистими фінансами. Незважаючи на те, що повне усунення нераціональних витрат є малоімовірним, їхнє зменшення до мінімуму є цілком реалістичним завданням. Ретельне бюджетне планування та контроль за дотриманням запланованих параметрів формують в особи відповідальне та цілеспрямоване ставлення до фінансів.

Фінансовий контроль передбачає комплексний підхід до аналізу доходів і витрат із можливістю складання балансу — інструменту, що забезпечує цілісне уявлення про фінансовий стан особи або домогосподарства на конкретну дату шляхом співставлення активів і пасивів.

Оцінка даних, відображених у фінансовому звіті, дозволяє визначити ступінь реалізованості запланованого фінансового плану. У випадку виявлення розбіжностей між бажаними цілями та наявними ресурсами постає потреба у виборі подальшої стратегії: або скоригувати рівень власних потреб, або шукати шляхи розширення фінансових можливостей.

Аналіз попередніх етапів формування особистого фінансового плану свідчить про те, що ресурси для інвестування можуть бути виявлені в межах власного бюджету за умови ефективного контролю за фінансовими потоками. У більшості випадків основною проблемою є не відсутність коштів, а недостатній рівень навичок управління ними.

Фінансове планування охоплює процес управління усіма наявними ресурсами та інструментами з метою досягнення визначених життєвих орієнтирів і цілей. Опанувавши навички планування, особа здобуває можливість задовольнити як базові потреби, так і реалізувати особисті прагнення [10].

Управління фінансами на індивідуальному рівні є тривалим і постійним процесом, необхідним упродовж усього життєвого циклу. Розвиток фінансової обізнаності населення сприяє як особистому прогресу, так і загальному економічному зростанню шляхом формування, збереження й раціонального використання капіталу.

Ефективне управління особистими фінансами, що є необхідною умовою повноцінного функціонування особистості в умовах сучасного суспільства, вимагає наявності певного рівня знань. У цьому контексті фінансова грамотність розглядається як один із ключових показників успішності, що передбачає здатність раціонально керувати особистими фінансовими ресурсами та усвідомлено приймати відповідальні фінансові рішення. Лише за умови належного рівня фінансової обізнаності можливо сформувати систему раціональної фінансової поведінки, що полягає в орієнтації особистості на стратегії подолання дефіциту фінансових та економічних ресурсів. Водночас у реальному житті люди часто демонструють неефективні фінансові дії, що свідчить про прямий зв'язок між рівнем фінансової грамотності та здатністю приймати обґрунтовані фінансові рішення [20].

Суттєвий вплив на ефективність управління особистими фінансами здійснюють фінансові посередники, які виступають професійними суб'єктами у сфері акумулювання та інвестування грошових ресурсів. Вони надають інструменти, необхідні для нарощування особистого фінансового капіталу та

активів. У цьому процесі особлива роль відводиться банківським установам, які не лише підвищують рівень доходів громадян завдяки акумуляції заощаджень, але й сприяють розширенню їх фінансового потенціалу шляхом доступу до кредитних послуг. Серед основних переваг банківського обслуговування населення варто виокремити поєднання універсального спектра послуг із персоналізованим підходом, а також диверсифіковану пропозицію та можливість інтегрованого фінансового супроводу.

До основних інституцій, що забезпечують як ефективне накопичення, так і розміщення фінансових ресурсів населення, належать страхові та інвестиційні компанії. Вони створюють умови для захисту громадян від фінансових загроз та забезпечують відчуття стабільності й надійності. Це обумовлює активізацію інвестиційної поведінки населення, що можлива завдяки розвитку прозорого, ефективного й ліквідного ринку цінних паперів та страхових послуг як одне з пріоритетних завдань. Водночас необхідним є посилення фінансової просвіти громадян.

Управління особистими фінансами базується на низці принципів, дотримання яких забезпечує ефективне використання ресурсів для досягнення фінансової стабільності та добробуту. Ці принципи відображають сучасні підходи до особистого фінансового планування та управління. Серед них:

- цілеспрямованість – передбачає орієнтацію на чітко визначені фінансові цілі, що дозволяє сконцентрувати ресурси на досягненні результату, формуючи структурований і послідовний підхід до фінансових рішень [34].
- принцип плановості свідчить про необхідність розробки персонального фінансового плану, що включає облік доходів, витрат, активів і зобов'язань, та є основою для прогнозування фінансового стану.
- раціональне управління ґрунтується на прагненні до оптимального співвідношення між витратами і результатами, що дозволяє ефективно розподіляти ресурси та уникати марнотратства.

- системність – означає, що фінансове управління має бути частиною цілісного процесу, що охоплює планування, реалізацію, контроль і коригування з урахуванням змін у зовнішньому середовищі [6].

- гнучкість свідчить про здатність адаптувати фінансові стратегії до змін у доходах, витратах або загальноекономічних умовах є необхідною умовою ефективного управління.

- контроль і відповідальність – відображає постійний моніторинг фінансової діяльності та усвідомлення наслідків прийнятих рішень забезпечують ефективність реалізації фінансових стратегій [34].

- фінансова безпека передбачає створення резервних заощаджень і зниження ризиків через диверсифікацію доходів, що особливо актуально в умовах економічної нестабільності [6].

- фінансова грамотність забезпечує постійне підвищення знань у сфері фінансів є запорукою прийняття обґрунтованих рішень щодо заощадження, кредитування та інвестування.

Варто зазначити, що управління особистими фінансами є складним і багатокомпонентним процесом, який спрямований на досягнення фінансової стабільності, добробуту та реалізацію життєвих цілей особи або домогосподарства. Зважаючи на це, варто акцентувати увагу на основні завдання, що охоплюють наступні ключові напрями.

Так, початковим завданням постає оцінка поточної фінансової ситуації, яка включає визначення обсягів доходів, витрат, активів та зобов'язань. Такий аналіз дозволяє об'єктивно оцінити фінансові можливості, виявити проблемні аспекти та визначити потенціал для заощаджень і інвестування.

Управління фінансами передбачає формулювання коротко-, середньо- та довгострокових цілей, які визначають напрями розподілу ресурсів. Це можуть бути цілі, пов'язані з придбанням майна, накопиченням капіталу, отриманням освіти, пенсійним забезпеченням тощо.

На основі аналізу та поставлених цілей розробляється фінансовий план, що включає розподіл доходів, визначення обсягів витрат, формування резервного

фонду, вибір способів заощадження та інвестування. Планування дозволяє системно організувати фінансові потоки та підвищити ефективність використання ресурсів.

Крім того, розробка та ведення особистого або сімейного бюджету є інструментом щоденного фінансового контролю. Відповідно саме бюджетування дозволяє дотримуватись меж витрат, уникати дефіциту та забезпечувати накопичення.

Важливим постає формування заощаджень і управління ризиками, що є одним із пріоритетних завдань є створення фінансової «подушки безпеки» на випадок непередбачуваних подій, а також раціональне використання страхових механізмів. Це забезпечує стабільність і захист від фінансових втрат.

Управління особистими фінансами також включає завдання щодо примноження накопиченого капіталу через інвестування у фінансові або реальні активи відповідно до рівня ризику, дохідності та фінансових цілей особи.

Постійний моніторинг виконання фінансового плану, порівняння фактичних результатів із запланованими показниками дає змогу своєчасно вносити корективи в управлінські рішення та адаптуватися до змін у фінансовому середовищі.

Таким чином, сукупність теоретико-методологічних підходів дозволяє не лише раціонально організувати фінансову поведінку громадян, а й сформувавши підґрунтя для прийняття ефективних фінансових рішень в умовах економічної нестабільності, інфляційних ризиків та цифровізації фінансових процесів. Управління особистими фінансами також тісно пов'язане з рівнем фінансової грамотності, що зумовлює необхідність інтеграції освітньо-просвітницьких елементів у концепцію особистої фінансової стратегії.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1 Сучасні тенденції доходів та витрат населення в контексті забезпечення його фінансової стійкості

Одним із важливих завдань державної політики є створення умов, за яких громадяни можуть отримувати доходи з різних джерел економічної активності. Для реалізації цього завдання важливо володіти повною інформацією про рівень, склад і структуру доходів населення, а також розуміти чинники, що впливають на їх формування. Питання рівня доходів громадян безпосередньо пов'язане із загальним станом національної економіки, чисельністю фінансово активного населення та ефективністю заходів соціальної підтримки вразливих категорій громадян. Варто відзначити, що до початку повномасштабної війни наявні статистичні дані повною мірою задовольняли інформаційні потреби як органів державної влади, так і наукової спільноти.

Зауважимо, що із початком повномасштабної збройної агресії доступ до повноцінної статистичної інформації щодо рівня та структури доходів домогосподарств в Україні був суттєво обмежений. У зв'язку з цим у 2023 році, за сприяння Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), було ініційовано спеціальне дослідження соціально-економічного становища населення, метою якого було отримання максимально співставних із результатами обстеження умов життя домогосподарств даних, що дозволяють забезпечити інформаційну підтримку для формування соціально-економічної політики в умовах воєнного стану. Хоча упродовж досить тривалого періоду головним джерелом даних про рівень і динаміку доходів населення в Україні слугувало дослідження їхніх умов життя, що систематично здійснювалося Державною службою статистики. Проте після анексії Автономної Республіки Крим та початку воєнних дій на сході країни з 2014 р. дані втратили репрезентативність і стали лише частково придатними для

аналізу. Із початком повномасштабного вторгнення у 2022 р. проведення зазначеного обстеження було повністю призупинено.

Тому дослідження практики управління особистими фінансами проводитимемо здебільшого на основі останніх відносно достовірних показників щодо доходів та витрат населення, датованих 2021 роком.

Так, загалом, аналізуючи дані про доходи населення упродовж 2018–2023 рр., відмітимо, що середньомісячні доходи населення України за аналізований період демонстрували поступову динаміку зростання. Так, у 2018 р. цей показник становив 7869 грн., у 2019 р. — вже 8865 грн., що свідчить про приріст на 12,7%. У 2020 р. доходи зросли до 9836 грн (+10,9%), а у 2021 р. — до 11300 грн., що означає найбільший приріст у досліджуваному періоді — 14,9% (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка середньомісячних доходів населення України за 2018–2023 рр.

Рік	Середньомісячні доходи (грн.)	Зміна до попереднього року (%)
2018	7869	—
2019	8865	+12.7
2020	9836	+10.9
2021	11300	+14.9
2022	12327	+9.1
2023*	12950	+5.1

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики. Дані за 2023 рік є орієнтовними та базуються на відкритих джерелах ДССУ та НБУ (станом на кінець 2023 року).

Незважаючи на позитивну динаміку попередніх років, у 2022–2023 рр. темпи зростання уповільнилися: у 2022 р. доходи становили 12327 грн (+9,1%), а у 2023 р. — 12950 грн. (+5,1%). Це значне зниження темпів приросту обумовлюється насамперед впливом повномасштабної війни, падінням ділової активності, високою інфляцією та обмеженими можливостями бюджетної підтримки населення. Незважаючи на те, що в номінальному вимірі доходи продовжували зростати, проте це не свідчило про одночасне збільшення реальної купівельної спроможності домогосподарств. Зростання цін та інфляційні очікування частково нівелювали позитивний ефект від підвищення доходів. Загалом аналіз середньомісячних доходів населення України у 2018–2023 рр. дозволяє зробити висновок про позитивну динаміку у номінальному вираженні,

однак вказує на наявність серйозних викликів щодо підтримання реального рівня добробуту в сучасних умовах макроекономічної нестабільності.

Дані рис. 2.1 свідчать про стійку тенденцію до зростання обсягу середньомісячних сукупних ресурсів домогосподарств упродовж 2014–2021 рр. Протягом цього періоду показник демонструє щорічне номінальне зростання, що можна пояснити як поступовим відновленням економіки після кризи 2014–2015 рр., так і зростанням мінімальної заробітної плати, підвищенням пенсій і соціальних стандартів. Так, у 2014 р. середній обсяг ресурсів на одне домогосподарство становив 3944 грн, а вже у 2021 р. – 11942 грн. Протягом восьми років спостерігалось понад трикратне зростання даного показника. Особливо інтенсивне зростання спостерігалось у 2018–2021 рр.: у 2018 р. сукупні ресурси становили 7862 грн., у 2019 р. – 9021 грн., у 2020 р. – 10376 грн., а у 2021 р. – 11942 грн.

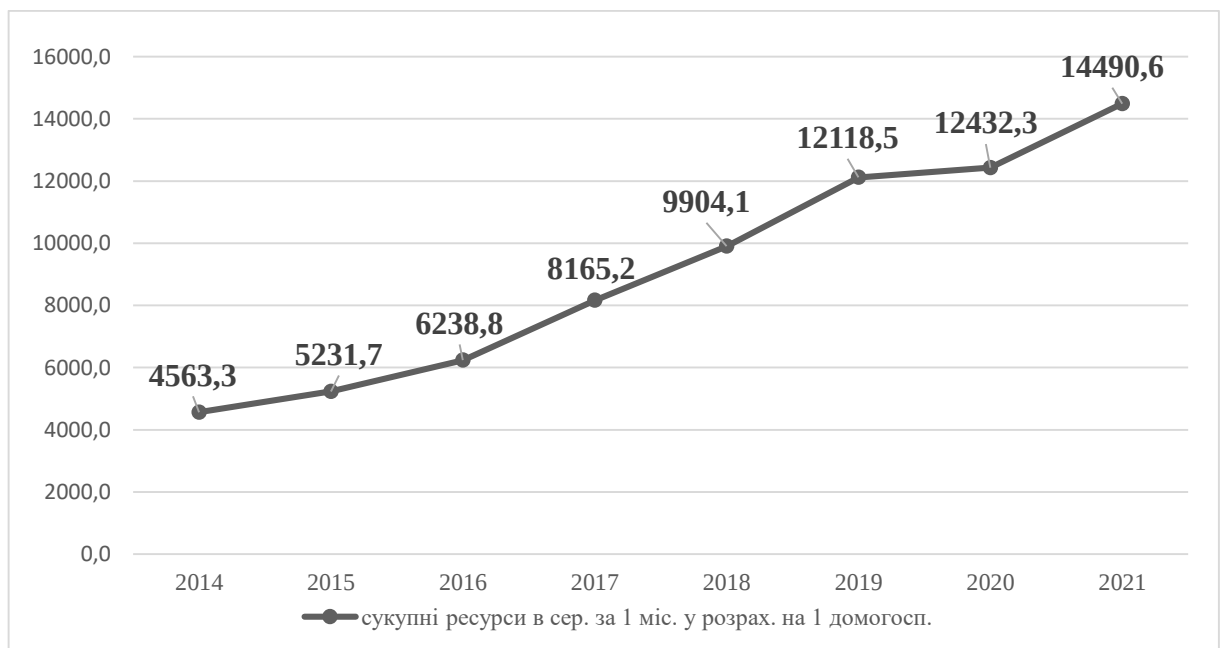

Рис. 2.1. Динаміка сукупних ресурсів в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство за 2014-2021 рр.

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [26; 40].

Таке зростання може бути обумовлене як підвищенням мінімальних соціальних стандартів, так і загальним збільшенням грошових надходжень у вигляді заробітної плати, соціальних допомог та переказів.

Попри позитивну динаміку, варто зауважити, що зростання номінальних доходів не завжди свідчить про реальне покращення матеріального становища домогосподарств. Значний вплив на купівельну спроможність має рівень інфляції, коливання валютного курсу, а також зростання цін на базові споживчі товари та послуги. Тому динаміку сукупних ресурсів доцільно аналізувати у зв'язку з витратами населення та індексом споживчих цін. Таким чином, протягом 2014–2021 рр. відбулося відчутне номінальне зростання ресурсного забезпечення домогосподарств, однак рівень реального добробуту потребує додаткового дослідження з урахуванням інфляційного чинника та структури витрат.

Провідне місце у структурі сукупних ресурсів населення України стабільно займали грошові доходи, частка яких варіювалася від 86,6% у 2014 р. до 94,2% у 2021 р. Основною складовою цих доходів була заробітна плата, частка якої зросла з 48,8% до 59,8% відповідно. Це свідчить про посилення ролі трудових доходів у формуванні бюджету громадян. Натомість соціальні трансферти (пенсії, допомоги, стипендії) мали тенденцію до зниження: з 27,0% у 2014 р. до 19,8% у 2021 р.

Доходи від підприємницької діяльності у загальній структурі доходів зберігали стабільну частку, коливаючись в межах 4,4-6,5%. Зменшення ваги продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (з 4,6% до 3,0%), вказує на скорочення частки натурального господарювання та зростання ролі грошової економіки. Також спостерігається скорочення частки пільг і субсидій – із максимуму 4,7% у 2016 р. до лише 0,1% у 2021 р., що може бути наслідком переходу до монетизованих форм допомоги.

Таким чином, упродовж аналізованого періоду спостерігалось суттєве зростання ресурсного забезпечення населення.

Водночас структура цих ресурсів засвідчує зростаючу роль заробітної плати та зменшення ваги соціальних трансфертів, пільг і натурального виробництва.

Структура сукупних ресурсів населення в Україні у 2014-2021 рр.

Сукупні ресурси населення	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Грошові доходи	91,2	89,4	86,0	87,5	89,9	92,0	93,9	93,9
- оплата праці	48,8	47,2	46,7	52,4	54,5	57,3	58,3	59,8
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	5,2	5,5	5,2	4,4	6,0	6,5	5,8	5,7
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,2	3,4	2,9	3,0	2,5	2,4	2,2	2,5
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	27,0	25,2	23,1	20,2	19,9	19,2	20,8	19,8
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	7,0	8,1	8,1	7,5	7,0	6,6	6,8	6,1
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	4,6	5,1	4,8	4,0	3,8	3,6	3,3	3,0
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,4	1,3	4,7	4,7	2,8	0,7	0,2	0,1
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,3
Інші надходження	3,4	3,8	4,1	3,4	3,1	3,3	2,4	2,7
Загальні доходи, грн.	4470,9	5122,0	6095,0	8013,1	9720,2	11859,8	12247,8	14247,9

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [26; 40].

Порівняльний аналіз структури доходів домогосподарств за 2021 та 2023 роки демонструє ряд суттєвих трансформацій у джерелах формування їх фінансових ресурсів. Найбільшу частку у сукупному доході стабільно займає оплата праці: у 2021 р. - 59,8%, а у 2023 році зросла до 61,7%. (рис. 2.2). Це свідчить про підвищення значущості трудових доходів у структурі фінансового

забезпечення населення та часткове відновлення ринку праці навіть в умовах воєнного часу.

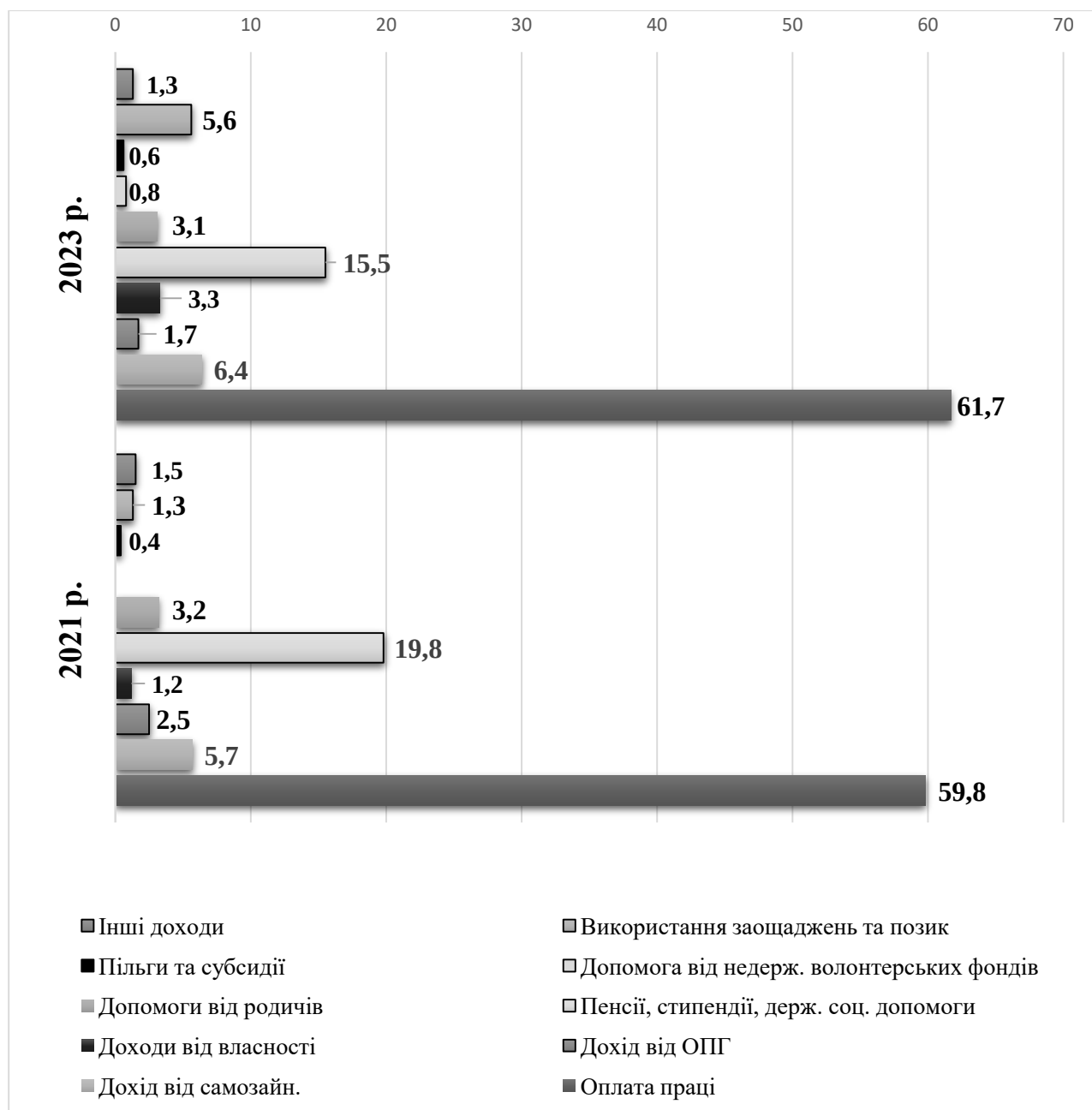

Рис. 2.2. Структура загальних доходів населення у 2021 р. та у 2023 р.

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [26; 40].

Разом з тим, відзначається скорочення питомої ваги соціальних трансфертів (пенсій, стипендій, державної соціальної допомоги) — з 19,8% у 2021 р. до 15,5% у 2023 р. Зменшення даного джерела може бути наслідком економії бюджетних коштів, інфляційного тиску та збільшення потреб у перерозподілі фінансових ресурсів.

Особливу увагу заслуговує наявність у 2023 р. допомоги від недержавних та волонтерських організацій, частка яких складала 0,8%. Це свідчить про необхідність в умовах воєнного стану посиленої підтримки з боку міжнародної гуманітарної спільноти у відповідь на зростаючі соціально-економічні виклики в державі.

Зростання частки використання заощаджень і позик - з 1,3% у 2021 р. до 5,6% у 2023 р. — можна розглядати як індикатор погіршення фінансової стійкості домогосподарств, які змушені покривати дефіцит доходів шляхом залучення зовнішніх джерел. Інші джерела, зокрема доходи від особистого підсобного господарства, доходи від власності, допомога від родичів та інші види надходжень, продемонстрували незначні коливання і зберегли свою другорядну роль у структурі доходів.

Таким чином, аналіз динаміки джерел доходів у 2021–2023 рр. свідчить про домінування оплати праці, зменшення соціальної підтримки з боку держави, посилення гуманітарної допомоги та поглиблення фінансової вразливості значної частини населення, що потребує переосмислення механізмів забезпечення економічної стійкості домогосподарств в умовах тривалих кризових впливів.

Для оцінки реального добробуту необхідно враховувати не лише номінальні показники, а й інфляційні чинники, динаміку цін та структуру витрат.

Аналіз динаміки сукупних середньомісячних витрат населення України у 2014–2021 рр. свідчить про їх поступове зростання. Так, якщо у 2014 р. сукупні середньомісячні витрати на одне домогосподарство становили близько 4048,9 грн., то у 2021 р. вони досягли рівня 11243,4 грн. (рис. 2.3). Це майже утричі перевищує показник початкового року, що свідчить про значні зміни в економічній поведінці населення, зумовлені як зовнішніми макроекономічними факторами, так і внутрішніми трансформаціями у структурі доходів та споживання. Таке зростання значною мірою відображає тривалий процес адаптації населення до економічних змін, включаючи інфляційний тиск,

підвищення цін на товари першої необхідності та зростання тарифів на житлово-комунальні послуги.

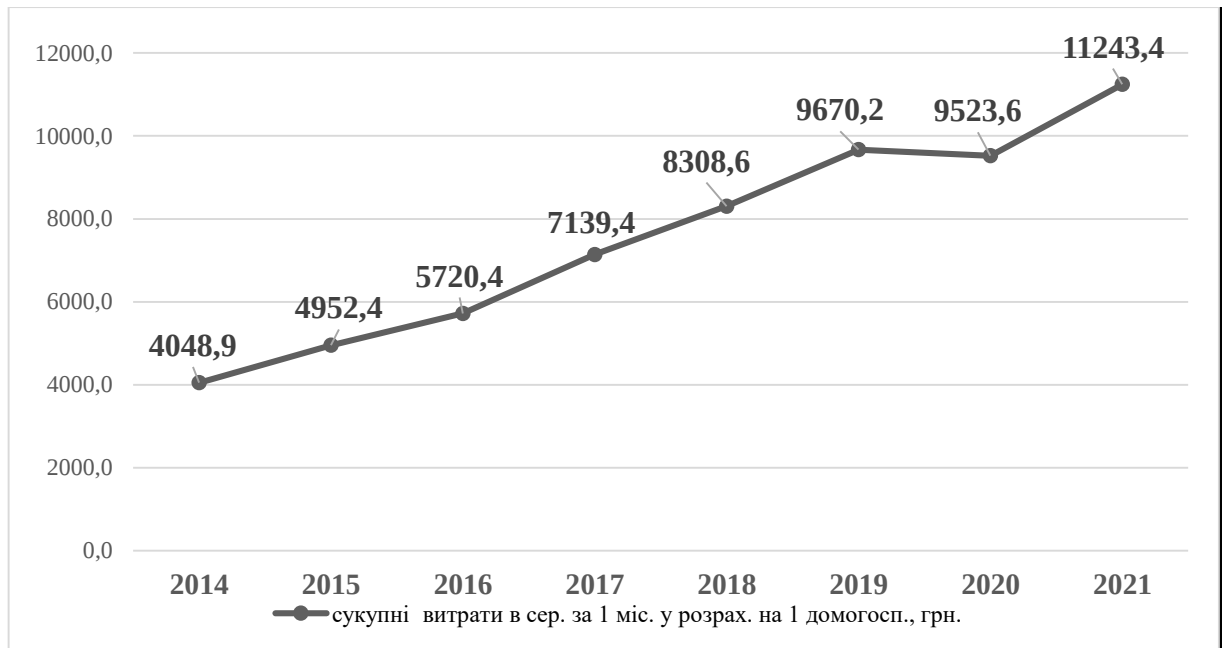

Рис. 2.3. Динаміка сукупних витрат в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство за 2014-2021 рр.

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [26; 40].

Найбільш динамічне зростання витрат спостерігалось у 2017–2019 рр. (з 7139,4 грн. до 9670,2 грн.), що пов'язано із поживавленням економічної активності, підвищенням рівня заробітних плат, соціальних виплат та мінімальних стандартів життя. Певне уповільнення темпів приросту відбулося у 2020 р., коли приріст склав лише близько 10,8%, ймовірно, під впливом пандемії COVID-19, обмежень економічної активності та зниження споживчої впевненості населення. У 2021 р. зростання витрат знову активізувалось, що може свідчити про адаптацію економіки до кризових умов та повернення населення до попередніх моделей споживання. При цьому значну роль відігравали інфляційні чинники, зокрема подорожчання енергоносіїв, продуктів харчування та послуг першої необхідності.

Таким чином, аналіз динаміки сукупних витрат домогосподарств у 2014 – 2021 рр. свідчить не лише зростання обсягів споживання, але й відображає реакцію населення на економічні виклики та зміну соціально-економічних умов.

У середньому темп зростання витрат за аналізований період становив близько 16% на рік, що підтверджує як вплив інфляції, так і реальне розширення споживчого кошика в окремі роки. Проте, зростання витрат не завжди супроводжувалося підвищенням добробуту, оскільки значна частина доходів витрачалась на базові потреби, а частка заощаджень залишалась низькою.

Тому з урахуванням високої залежності від базових потреб і обмежених можливостей для заощаджень, важливим напрямом державної політики має стати підтримка фінансової стійкості домогосподарств та розвиток інструментів управління особистими фінансами.

Відмітимо, що у 2022–2024 рр. сукупні середньомісячні витрати населення України демонстрували зростаючу тенденцію, що було зумовлено як внутрішніми економічними викликами, так і зовнішніми чинниками, пов'язаними з повномасштабною війною та інфляційним тиском. Відповідно до офіційних статистичних звітів, середньомісячні витрати одного домогосподарства у 2022 р. становили приблизно 12500 грн., у 2023 р. вони зросли до 14300 грн., а у 2024 р. — орієнтовно до 16100 грн. Відповідно темпи зростання витрат у 2023 р. склали близько 14,4% порівняно з попереднім роком, а у 2024 р. — ще на 12,6%. Такі показники відображають суттєве навантаження на громадян через підвищення вартості енергоносіїв, продовольчих товарів, а також витрат на охорону здоров'я та транспорт.

Аналіз структури сукупних витрат населення України у 2014–2021 рр. свідчить про стабільну перевагу споживчих витрат у загальній структурі витрат населення. Частка споживчих витрат протягом цього періоду залишалася високою — від 91,3% до 93,2%, що вказує на спрямованість переважної частини доходів населення на задоволення поточних потреб (табл. 2.3).

Найбільшу частку серед споживчих витрат займали витрати на продукти харчування та безалкогольні напої. У 2014 р. їхня частка становила 51,9%, а у 2021 р. зменшилася до 45,9%. Незважаючи на загальне зниження, дані витрати залишаються домінуючими, що свідчить про високий рівень цінового тиску на базові потреби громадян.

Таблиця 2.3

Структура сукупних витрат населення в Україні у 2014-2021 рр.

Сукупні витрати	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
<i>Споживчі сукупні витрати</i>	91,6	92,9	93,2	92,9	92,0	91,3	91,4	91,3
продукти харчування та безалкогольні напої	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7	46,6	48,1	45,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4	3,2	3,5	3,0
непродовольчі товари та послуги	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9	41,5	39,8	42,4
у тому числі:								
одяг і взуття	6,0	5,7	5,6	5,5	5,4	5,5	4,8	4,8
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,4	11,7	16,0	17,0	15,2	14,6	14,4	15,2
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,0	1,7	2,0	2,1	1,8	2,2	2,2
охорона здоров'я	3,6	3,7	4,2	3,8	4,0	4,1	4,3	4,7
транспорт	4,3	3,7	3,6	3,7	3,7	4,8	4,0	4,5
зв'язок	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6	2,8	3,4	3,4
відпочинок і культура	1,8	1,5	1,4	1,6	1,8	1,6	1,5	1,7
освіта	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	1,1	0,9	1,0
ресторани та готелі	2,3	2,0	2,2	2,3	2,4	2,6	1,6	1,8
різні товари і послуги	2,7	2,7	2,5	2,5	2,7	2,6	2,7	3,1
<i>Неспоживчі сукупні витрати</i>	8,4	7,1	6,8	7,1	8,0	8,7	8,6	8,7
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг</i>	8,1	10,2	14,7	15,4	13,9	13,0	12,9	13,8

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [26; 40].

Частка витрат на непродовольчі товари та послуги у структурі витрат населення поступово зростала — з 36,3% у 2014 р. до 42,4% у 2021 р. Особливо суттєве збільшення зафіксовано у витратах на житло, комунальні послуги, воду та енергоносії — з 9,4% у 2014 р. до 15,2% у 2021 р. Це зумовлено як зростанням тарифів, так і збільшенням споживання енергетичних ресурсів.

Водночас частка витрат на охорону здоров'я зросла з 3,6% до 4,7%, що може бути пов'язано із поглибленням доступу до медичних послуг, підвищенням вартості медичних препаратів та зміною фінансової поведінки населення в умовах пандемії COVID-19. Інші категорії витрат, зокрема на транспорт, зв'язок, освіту, дозвілля та ресторани, не зазнали суттєвих коливань, залишаючись у межах 1–4%.

Неспоживчі витрати в структурі сукупних витрат домогосподарств коливалися від 6,8% до 8,7%, що вказує на досить обмежені можливості населення щодо формування заощаджень та інвестування в довгострокові активи.

Отже, структура витрат населення у 2014–2021 рр. демонструє збереження високого рівня споживчої орієнтації та обмежену фінансову гнучкість, що актуалізує необхідність реалізації політик підтримки фінансової стійкості населення.

Аналізуючи витрати населення у 2022–2024 рр., відмітимо, що найбільшу частку, як і в попередні роки, продовжують становити витрати на продукти харчування, комунальні послуги та базові послуги життєзабезпечення. Зокрема, у 2024 р. витрати на продукти харчування досягли майже 50% у загальній структурі сукупних витрат, що свідчить про зростання ролі елементарних потреб у споживчому бюджеті. Водночас частка витрат на освіту, культуру та дозвілля залишалась низькою, що вказує на обмеженість ресурсів для розвитку та інвестування у нематеріальні потреби.

Варто вказати на те, що у 2022–2024 рр. населення України перебувало під значним економічним тиском. Відповідно зростання витрат випереджало темпи приросту доходів, що створювало ризики скорочення заощаджень і зменшення фінансової стійкості родин. У даному контексті важливо забезпечити доступ до ефективних інструментів управління особистими фінансами та підвищувати рівень фінансової грамотності населення як відповідь на сучасні виклики.

2.2. Аналіз заощаджень населення та механізм їх трансформації у інвестиції.

Формування заощаджень є ваговою складовою у системі функціонування особистих фінансів, оскільки воно забезпечує можливість задоволення майбутніх фінансових потреб сім'ї та відіграє роль у забезпеченні економічного зростання держави. Проте, для того, щоб накопичені кошти населення стали ефективним джерелом фінансування в економіці, необхідно забезпечити їх належну організацію та подальшу трансформацію в інвестиційні ресурси через фінансові інструменти, які функціонують на вітчизняному ринку капіталу.

Заощадження населення виступають важливим індикатором, що відображає ту частину доходів населення, яка не спрямовується на поточне споживання, а відкладається з метою отримання майбутніх переваг. Іншими словами, вони свідчать про наявність різниці між доходами та витратами у бік надлишку. Водночас обсяг таких заощаджень безпосередньо обумовлений рівнем надходжень та споживчих витрат домогосподарств.

Досліджуючи динаміку функціонування особистих фінансів населення важливо проаналізувати взаємозв'язок між доходами, витратами та заощадженнями домогосподарств. У період 2018–2022 рр. спостерігалось стабільне зростання як обсягів одержаних доходів, так і відповідних витрат. Так, загальна сума доходів населення зросла з 3248,7 млрд. грн. у 2018 р. до 5257,1 млрд. грн. у 2022 р., що свідчить про поступове розширення фінансових можливостей населення. Найбільш інтенсивне зростання відмітимо у 2021 р. - на 818,3 млрд. грн. порівняно з попереднім роком.

Разом з тим, витрати населення також мали тенденцію до збільшення: з 3217,2 млрд. грн. у 2018 р. до 5257,1 млрд. грн. у 2022 р. При цьому приріст витрат перевищив приріст доходів, що вказує на скорочення потенціалу для формування заощаджень, особливо в умовах високих споживчих потреб та інфляційного тиску.

Зазначимо, що у 2019 р. спостерігалось від'ємне значення заощаджень, що означає перевищення витрат над доходами. У 2020 р., в умовах пандемії та

економічної невизначеності, населення, навпаки, зберегли значну частину доходів — приріст заощаджень склав 108,5 млрд. грн. У 2021 р. цей показник різко знизився до 7,7 млрд. грн., що засвідчує збільшення витратного навантаження на громадян відносно часткового економічного відновлення. У 2022 р. наявні показники загалом не свідчать про можливість заощаджень, що пояснюється наслідками повномасштабної війни, зростанням витрат на виживання та вичерпанням фінансових резервів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка доходів, витрат і заощаджень населення України у 2018–2022 рр.
(млрд. грн.)

Показники	2018	2019	2020	2021	Абсолютний приріст	2022
Доходи	3248,7	3744,1	4045,2	4863,5	2211,4	5257,1
Витрати	3217,2	3756,5	3981,3	4855,8	2234,4	5257,1
Заощадження, у тому числі:	31,5	-12,4	63,9	7,7	-22,9	-
нагромадження нефінансових активів						
приріст фінансових активів	54,4	27,9	108,5	44,4	-18,3	-
Темпи приросту заощаджень	2,9	139,6	411,2	-0,9	-	-

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [26; 40].

Таким чином, у 2018–2022 рр. відмітимо неоднозначну динаміку при формуванні заощаджень. Під час кризових періодів населення змінювало свою фінансову поведінку, спрямовуючи ресурси на споживання або накопичення залежно від рівня стабільності економічного середовища. Це підкреслює необхідність розвитку механізмів фінансової грамотності та підтримки доступу до надійних інструментів накопичення, що дозволить підвищити здатність населення адаптуватися до економічних викликів.

Як свідчить проведений аналіз, основна частина доходів населення України, які формувалися переважно за рахунок заробітної плати та соціальних виплат, включно з поточними трансфертами (у середньому за період дослідження – більше 50% і 20% відповідно від загальної суми доходів), була спрямована на поточні споживчі потреби. Зокрема, середній рівень таких витрат

становив близько 92% загального обсягу витрат населення. Водночас обсяг коштів, що накопичувався у формі заощаджень, залишався незначним.

У межах проведеного дослідження практики управління особистими фінансів населення доцільно звернути увагу на динаміку доходів населення та частку заощаджень у їхній структурі за період 2018–2021 рр. За даними рис. 2.4 відмітимо загалом стабільну тенденцію до зростання загального обсягу доходів населення: у 2018 р. обсяг доходів становив 3248,7 млрд. грн., у 2019 р. — 3761,5 млрд. грн., у 2020 р. — 4304,2 млрд. грн., а у 2021 р. — 5122,5 млрд. грн. (рис. 2.4). Це свідчить про поступове розширення фінансових можливостей населення попри зовнішні економічні виклики.

Рис. 2. 4. Динаміка доходів та питомої ваги заощаджень населення у 2018-2021 рр.

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [26; 40].

Водночас частка заощаджень у структурі доходів демонструвала нестабільну динаміку. У 2018 р. цей показник становив 2,7%, у 2019 р. знизився до 1,7%, у 2020 р. — зріс до 4,6%, а вже у 2021 р. відбулося їх помітне зниження до 0,6%. Найвищий рівень заощаджень спостерігався у 2020 р., на нашу думку,

був зумовлений зниженням витрат на споживання через пандемічні обмеження, а також підвищеною потребою у створенні фінансової подушки безпеки. Зниження у 2021 р. обумовлене активізацією споживчого попиту, зростанням інфляційного тиску та поступовим відновленням економічної активності.

Зауважимо, що навіть за умов зростання загального обсягу доходів домогосподарств, рівень заощаджень залишався низьким. Це свідчить про домінування витратної моделі поведінки населення, що істотно обмежує їх фінансову стійкість та інвестиційний потенціал. Отримані результати актуалізують потребу у розвитку інструментів довгострокового заощадження, підвищенні рівня фінансової грамотності та розширенні доступу до надійних фінансових продуктів, що сприятиме підвищенню заощаджувальної спроможності населення України.

У сучасних умовах воєнного стану варто акцентувати на тому, що основна частина доходів населення формується за рахунок заробітної плати, пенсій, стипендій та соціальних допомог, тоді як споживчі витрати постійно зростають. У зв'язку з цим заощадження відіграють роль важливого фінансового резерву. Однак починаючи з 2022 року, внаслідок скорочення зайнятості та міграції значної частини працездатного населення за кордон, спостерігається зменшення обсягів заробітної плати, що зумовлює поступове скорочення її частки в загальній структурі доходів. Водночас, посилюється роль соціальних трансфертів.

Громадяни акумулюють заощадження як у формі нефінансових активів, зокрема через придбання нерухомості, будівництво, капітальний ремонт житла чи купівлю земельних ділянок, так і шляхом інвестування у фінансові інструменти, серед яких – готівкові кошти, банківські депозити, цінні папери (акції, облігації), дорогоцінні метали та інші активи.

Аналіз структури заощаджень свідчить, що протягом усього періоду аналізу населення України не здійснювало приросту інвестицій у нефінансові активи, зокрема в будівництво житла, що відображено у від'ємних значеннях відповідного показника. У той же час фінансові активи залишалися більш

стабільним об'єктом інвестування. Таким чином, слід констатувати, що населення переважно надає перевагу таким формам заощаджень, як банківські депозити, інвестиції в дорогоцінні метали, державні цінні папери та придбання нерухомості. При виборі активу для розміщення вільних коштів громадяни орієнтуються на низку факторів, зокрема: доступність інструменту на ринку, очікуваний рівень прибутку, ступінь фінансового ризику, строк інвестування та гарантії повернення вкладених коштів.

В Україні розміщення коштів фізичними особами на депозитних рахунках залишається однією з найпоширеніших форм заощадження. Зі свого боку, банки прагнуть залучити фінансові ресурси клієнтів для зміцнення власної ресурсної бази, тому пропонують зручні умови обслуговування рахунків, забезпечують високий рівень безпеки збереження коштів і своєчасне їх повернення. У зв'язку з цим, заощадження громадян відіграють важливу роль у формуванні фінансових ресурсів банківських установ.

Аналіз динаміки частки заощаджень населення у загальному обсязі ресурсної бази банківських установ у 2018–2023 рр. свідчить про незначні коливання показника. У 2018 р. відповідний показник становив 37,13%, що свідчило про стабільну довіру громадян до банків як до надійного інструменту збереження особистих коштів. У 2019 р. спостерігалось зростання до 38,09%, а у 2020 р. – до 40,06%, що може свідчити про посилення заощаджувальної поведінки населення в контексті невизначеності, спричиненої пандемією COVID-19. У 2021 році частка знизилася до 38,68%, ймовірно, через поступове відновлення економічної активності та зростання поточних витрат громадян.

Найвище значення показника зафіксовано у 2022 р. – 44,47%, що, імовірно, стало наслідком глибокої кризи, спричиненої повномасштабною війною, внаслідок чого зросла потреба у збереженні коштів у більш безпечних формах, зокрема шляхом їх розміщення у банківській системі (рис. 2.5).

У 2023 році показник знизився до 41,75%, що може бути пов'язано з поступовим пристосуванням населення до нових умов, зростанням споживчих

потреб або переорієнтацією частини заощаджень на альтернативні фінансові інструменти – готівкові накопичення чи закордонні активи.

Рис. 2. 5. Динаміка частки заощаджень населення у 2018-2023 рр.

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [26; 40].

Загалом, динаміка цього показника засвідчує високу чутливість фінансової поведінки населення до соціально-економічної ситуації в країні, а також відображає зміну рівня довіри до банківської системи в умовах зовнішніх і внутрішніх потрясінь.

Таким чином, протягом 2017–2023 рр. середнє значення частки заощаджень у ресурсах банків становило 39,95%, що є свідченням підвищення рівня довіри населення до фінансової системи. Це зумовило інтенсивне зростання обсягів депозитних і поточних вкладів. Зокрема, у період воєнного стану загальна сума коштів на рахунках банків зросла майже у півтора раза, що підтверджується аналітичними даними щодо їхньої діяльності.

Упродовж 2018–2023 рр. в Україні спостерігалось стійке зростання обсягів депозитних вкладів населення у банківській системі. Так, загальна сума

депозитів збільшилася з 530,2 млрд. грн. у 2018 р. до 1228,5 млрд грн у 2023 р. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка депозитів населення залучених у банківський сектор у розрізі валют в Україні у 2018–2023 рр.

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Депозити населення, млрд. грн.	530,2	576,1	730,3	794,1	1045,7	1228,5
Приріст у річному обчисленні	7,1	8,7	26,8	8,7	31,7	17,5
в т. ч.						
у національній валюті, млрд. грн.	289,4	339,2	433,4	506,9	653,3	795,5
частка у загальній сумі, %	54,5	58,6	59,3	63,8	62,5	50,9-
в іноземній валюті, млрд. грн.	240,8	236,9	296,9	287,2	392,4	433,0
частка у загальній сумі, %	45,4	41,1	40,6	36,2	37,5	49,0

Примітка. Складено на основі даних Державної служби статистики України [40].

Найбільш суттєвий приріст відбувся у 2020 р. — 26,8%, що можна пояснити посиленням заощаджувальної поведінки домогосподарств в контексті пандемії COVID-19. Значне зростання спостерігалось також у 2022 р. — 31,7%, як відповідь на загострення безпекової ситуації через повномасштабне вторгнення, що спричинило прагнення населення до збереження коштів у стабільніших та безпечніших формах. У 2023 р. темпи приросту сповільнилися до 17,5%, що може вказувати на часткову адаптацію до нових умов.

Аналіз структури депозитів за видами валют виявляє, що гривневі вклади залишаються домінантними, однак їх частка має тенденцію до зниження. Так, обсяг депозитів у національній валюті зріс з 289,4 млрд. грн. у 2018 р. до 795,5 млрд. грн. у 2023 р., тоді як їх частка в загальній сумі за цей період скоротилася з 54,5% до 50,9%, досягнувши мінімального рівня у 2023 р. Така тенденція, ймовірно, пояснюється девальваційними очікуваннями та зростанням попиту на іноземну валюту.

У свою чергу, валютні депозити зросли з 240,8 млрд. грн. у 2018 р. до 433,0 млрд. грн. у 2023 р., а їхня частка у структурі загальних депозитів підвищилася з 45,4% до 49,0%. Це свідчить про зміцнення довіри населення до іноземної валюти, особливо в умовах економічної та геополітичної нестабільності.

Таким чином, зростання депозитної активності населення в банківському секторі, попри кризові виклики, засвідчує збереження значної ролі банків як інституційного середовища для акумуляції коштів, хоча водночас і вказує на поступове зміщення акцентів у бік валютних інструментів. Формування депозитних заощаджень населенням значною мірою залежить від рівня реальних прибутків, довіри до банківської системи, оцінки можливих фінансових втрат та мотивації до отримання прибутку від розміщення коштів.

Зважаючи на вищевикладене, можна дійти висновку, що у сучасних умовах заощаджувальна поведінка населення в Україні формувалася під впливом низки обмежувальних чинників. Попри зростання загальних обсягів доходів і витрат упродовж 2017–2021 рр., обсяги заощаджень залишалися на незначному рівні та не демонстрували суттєвого приросту. Зокрема, у 2019 р. спостерігалось спрямування накопичених коштів на покриття споживчих потреб. У зв'язку з цим, уповільнені темпи зростання реальних доходів населення спричинили зниження заощаджувальної активності. У середньому частка заощаджень упродовж аналізованого періоду становила лише 0,7% від загального обсягу доходів населення.

Основним джерелом формування заощаджень домогосподарств є доходи від власності, оскільки значна частина фінансових ресурсів населення розміщена в активах, переважно у формі фінансових інструментів, тоді як інвестиції в нефінансові активи мають незначну частку. Варто також зазначити, що помітна частина заощаджень зберігається у неформальному секторі — поза межами банківської системи, у вигляді готівкових коштів, найчастіше в іноземній валюті.

Зазначимо, що основним джерелом формування фінансових ресурсів банківських установ залишаються залучені кошти у формі депозитів. У середньому за аналізований період частка депозитів населення у структурі банківських пасивів становила близько 40%. Підвищення довіри до національної банківської системи та зростання заощаджувальної активності населення в умовах воєнного стану сприяли значному збільшенню обсягів депозитів громадян — до 1228,5 млрд. грн. станом на кінець 2023 р. Водночас для

депозитних операцій населення притаманною є висока частка вкладень у національній валюті, а також короткостроковий характер розміщення коштів — переважно на вимогу або строком до одного року.

У зв'язку з цим доцільно враховувати обмеження, що стримують ефективне залучення вільних фінансових ресурсів населення до національної економіки через банківську систему. Це необхідно для оцінки їхнього потенціалу як важливого джерела інвестицій, здатного сприяти економічному зростанню та відбудові країни в післявоєнний період.

Тому політика активізації перетворення заощаджень на інвестиції може базуватися на таких основних напрямках:

- Фінансова складова передбачає реалізацію заходів, орієнтованих на підвищення рівня доходів, зниження податкового тиску на домогосподарства та скорочення обсягів державних запозичень у приватного сектору.

- У межах інституційного підходу важливим є розширення потенціалу банківської системи та прискорення формування інфраструктури небанківських фінансових установ, таких як кредитні кооперативи, недержавні пенсійні фонди, інвестиційні компанії тощо.

- Інструментальна складова включає розширення фінансових можливостей для приватного інвестора шляхом впровадження нових інвестиційних рішень та забезпечення умов, необхідних для ефективної диверсифікації фінансових вкладень населення.

- Гарантійний компонент охоплює модернізацію вітчизняного законодавства у сфері забезпечення гарантій для вкладів фізичних осіб з урахуванням міжнародного досвіду, а також заходи щодо захисту та посилення конкурентоспроможності українських фінансових установ порівняно з іноземними аналогами на внутрішньому ринку.

Отже, враховуючи вищевикладене, вважаємо, що трансформація заощаджень населення в інвестиції у розвиток національної економіки ускладнюється низкою чинників. З одного боку, існують внутрішні бар'єри, пов'язані безпосередньо з громадянами - низьким рівнем фінансового добробуту,

недостатнім рівнем фінансової грамотності, а також недовірою до вітчизняної фінансової системи, що сформувалася під впливом регулярної девальвації національної валюти та випадків банкрутства фінансових установ. З іншого боку, на перешкоді стоять і системні проблеми на макрорівні: нерозвинений фінансовий ринок, обмежений доступ до фінансових продуктів і інструментів, орієнтованих на роздрібного інвестора, а також відсутність належного державного стимулювання ощадно-інвестиційної поведінки населення.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

В умовах економічної нестабільності, інфляційного тиску та швидкої цифрової трансформації фінансового сектору особливого значення набуває ефективне управління особистими фінансами. Водночас недостатній рівень фінансової грамотності громадян залишається однією з основних перешкод для досягнення довгострокової фінансової стійкості населення загалом. Адже вміння раціонально розпоряджатися доходами, планувати витрати, формувати заощадження та використовувати інструменти інвестування набуває не лише особистого, а й загальноекономічного значення, оскільки формує фінансову стійкість населення і сприяє активізації внутрішнього ринку.

У цьому контексті важливим завданням постає формування системних підходів до покращення управління фінансами на індивідуальному рівні шляхом підвищення обізнаності населення щодо базових фінансових понять, інструментів та стратегій.

Разом з тим, попри зростаючу потребу в усвідомленому фінансовому плануванні, управління особистими коштами в Україні залишається недостатньо ефективним. Це зумовлено як інституційними факторами, так і внутрішніми обмеженнями громадян. Відсутність належного рівня фінансової грамотності, низька дохідність, обмежений доступ до якісних фінансових послуг і недовіра до фінансової системи держави — усе це створює значні бар'єри на шляху до впровадження раціональної моделі управління особистими фінансами.

Тому дослідження сучасного стану управління особистими фінансами в Україні дає змогу виокремити низку системних проблем, які суттєво ускладнюють процес прийняття ефективних фінансових рішень громадянами та обмежують їхню здатність до довгострокового фінансового планування.

Зазначимо, що однією з найбільш поширених проблем залишається недостатній рівень фінансової обізнаності серед широких верств населення, зокрема обмежене розуміння ним базових фінансових понять та інструментів. Брак знань щодо функціонування фінансової системи, особливостей банківських продуктів, можливостей інвестування, управління ризиками та планування бюджету призводить до прийняття помилкових фінансових рішень, нераціонального витрачання ресурсів та відсутності заощаджень.

У значної частини населення низький рівень доходів не дозволяє формувати заощадження чи інвестувати кошти. Більшість доходів, особливо в умовах воєнного стану, громадяни змушені витрачати на поточне споживання, що призводить до відсутності фінансової «подушки безпеки», зменшуючи можливості реалізації довгострокових фінансових цілей. Зростання цін на базові товари та послуги, інфляційний тиск і нестабільність на ринку праці додатково ускладнюють здатність до фінансового планування.

Крім того, факти фінансових махінацій, непередбачуваність валютного ринку, випадки банкрутства банківських установ у минулому та фінансові кризи сформували недовіру громадян до фінансової системи. Внаслідок цього значна частина коштів зберігається поза банківським сектором у готівковій формі, що знижує обсяги мобілізованих ресурсів у фінансову систему, участь у банківських і страхових програмах.

Як свідчить вітчизняна практика, для багатьох громадян характерною є відсутність регулярного обліку доходів і витрат, спонтанне споживання, відсутність чіткого розуміння фінансових цілей і механізмів їх досягнення. Відсутність фінансової дисципліни, імпульсивне споживання та надмірна залежність від кредитування призводять до накопичення боргових зобов'язань і фінансової нестабільності, що в результаті знижує ефективність управління ресурсами та унеможливорює довгострокову фінансову стійкість населення.

Варто звернути увагу на те, що на вітчизняному ринку досі спостерігається нестача простих, надійних та доступних фінансових продуктів для фізичних осіб. Недостатній розвиток небанківських фінансових інститутів, низька якість

незалежного фінансового консультування і слабо розвинена інфраструктура в окремих регіонах ускладнюють прийняття обґрунтованих фінансових рішень, знижують можливості для ефективного управління особистими коштами.

Окреслення основних проблем, які перешкоджають ефективному управлінню особистими фінансами потребує визначення шляхів розв'язання з урахуванням сучасних викликів і потенціалу підвищення фінансової обізнаності населення.

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій забезпечення ефективного управління особистими фінансами має розглядатися не лише як індивідуальне завдання окремої особи, а як важлива складова формування фінансово стійкого суспільства. Саме тому необхідним є формування дієвих механізмів подолання зазначених перешкод — шляхом удосконалення фінансової освіти, підвищення доступності фінансових послуг, розвитку фінансової інфраструктури, а також стимулювання відповідального ставлення до розпорядження особистими коштами.

Подальше обґрунтування напрямів вирішення окреслених проблем дозволить сформулювати стратегічне бачення розвитку системи управління особистими фінансами та визначити необхідні умови для підвищення фінансової безпеки населення на довгострокову перспективу. В контексті зазначеного, необхідним постає реалізація комплексного підходу, який охоплює як індивідуальний рівень, так і системні зміни в інституційному та нормативному середовищі.

Так, в першу чергу, варто акцентувати увагу на підвищення рівня фінансової грамотності населення. Розвиток фінансової культури громадян потребує розбудови ефективної системи фінансової просвіти. Йдеться насамперед про інтеграцію фінансової грамотності до навчальних програм на рівні загальної середньої, професійної та вищої освіти. Важливим є створення доступних інформаційно-освітніх ресурсів, онлайн-курсів, мобільних застосунків, що дозволяють набувати практичних навичок управління особистими коштами.

Зазначимо, що з кожним роком спостерігається зростання кількості держав, які впроваджують ініціативи з підвищення рівня фінансової обізнаності населення. У країнах Європи на сучасному етапі реалізується понад 180 таких програм. Успішні приклади національних стратегій фінансової освіти були розроблені і функціонують у США, Великій Британії, Німеччині та Австрії, а також варто відзначити Болгарію, Словенію та Польщу. Більшість країн реалізують подібні ініціативи на добровільній основі, інтегруючи фінансову освіту як у формальні, так і в неформальні освітні практики [46].

Як свідчить вітчизняний досвід, протягом останніх років в Україні активно розвивається співпраця з міжнародними організаціями та експертами з метою вдосконалення фінансової обізнаності населення. Зокрема, реалізуються спільні ініціативи зі Світовим банком, Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та іншими партнерами. У межах проєкту USAID було проведено комплексне дослідження рівня фінансової грамотності громадян, розроблено національну стратегію її підвищення, а також створено навчальні програми для учнів шкіл.

Проте заслуговує на увагу і позитивний досвід зарубіжних країн щодо вдосконалення освітнього напрямку в контексті модернізації управління особистими фінансами.

Так, згідно з результатами дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку, яке стосувалося оцінки ефективності фінансової освіти в США, серед працівників, які брали участь у відповідних програмах, було зафіксовано зростання рівня заощаджень та скорочення простроченої заборгованості за кредитами [50]. У Нідерландах, окрім традиційного фокусу на молодь і дітей, особлива увага приділяється малозабезпеченим громадянам і особам без вищої освіти. Для цих категорій населення реалізуються освітні програми, такі як «Stay positive» і «Money Help», що спрямовані на розвиток навичок щоденного управління особистими фінансами.

Польський досвід свідчить, що однією з провідних інституцій, яка вже понад два десятиліття займається розробкою та впровадженням програм

фінансової просвіти, є «Фундація Кроненберга», що діє у партнерстві з Citi Bank. Її ініціативи охоплюють широке коло цільових груп, зокрема дітей, студентів, молодих підприємців і жінок у бізнесі. Із 2005 року реалізується масштабна освітня програма для молоді під назвою «Мої фінанси» («*Moje finance*»), метою якої є формування навичок ухвалення ефективних фінансових рішень та постійне удосконалення фінансових знань. Ще одним прикладом національного проєкту є ініціатива «Бізнес стартап», створена у співпраці з Academic Business Incubators. Вона спрямована на навчання студентів та випускників університетів щодо впровадження власних бізнес-ідей у практичній діяльності, що відповідно активізує розвиток підприємництва в країні.

Австрійський проєкт «Школа фінансової грамотності» [50] засвідчив позитивне сприйняття фінансової освіти серед дітей і підлітків віком від 10 до 18 років. Молодь охоче долучається до навчальних програм і швидко опановує основні фінансові поняття. Водночас результати дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку, проведеного у США [50], демонструють зростання рівня заощаджень та зменшення кількості прострочених кредитів серед учасників програм фінансової освіти.

У Нідерландах і Великій Британії, поряд із традиційною орієнтацією на молодь і дітей, особливу увагу приділяють малозабезпеченим верствам населення та особам, які не мають вищої освіти. Для цих категорій розроблені спеціальні програми, зокрема «Stay positive» та «MoneyHelp», що навчають навичкам ефективного повсякденного управління особистими фінансами.

У Великій Британії національна стратегія з підвищення фінансової обізнаності охоплює кілька ключових напрямів. Серед них - підтримка молодих батьків через програму *Money Box*, впровадження фінансової освіти в шкільне середовище (*Learning Money Matters*), допомога молоді в орієнтації у фінансових питаннях (*Helping Young Adults Make Sense of Money*), реалізація програм на робочих місцях (*Make the Most of Your Money*), а також заходи з інформування споживачів, надання онлайн-інструментів і доступ до професійних фінансових консультацій.

Міжнародна практика впровадження програм фінансової освіти свідчить, що достатній рівень фінансової обізнаності населення не лише покращує добробут громадян, але й позитивно впливає на розвиток фінансового ринку та стимулює інвестиційну активність у національній економіці.

Окреслення основних напрямів, ефективних інструментів та належного інформаційного супроводу для впровадження заходів із підвищення фінансової обізнаності на основі кращих міжнародних практик дозволить державним інституціям, вищим навчальним закладам та науковим організаціям оперативно розпочати вирішення проблеми недостатнього рівня фінансової грамотності серед населення України.

Крім зазначеного, варто зважати на недоліки чинного законодавчого регулювання та обмежені можливості щодо швидкого створення ефективної системи незалежного фінансового консультування на національному рівні. Для подолання цих викликів доцільно вдосконалювати нормативно-правову базу, забезпечувати своєчасне інформування громадян про законодавчі зміни, ліцензування, ймовірності шахрайства, а також надавати контактну інформацію установ і відповідальних осіб, які займаються розглядом звернень населення.

Попри загалом високий рівень освіченості населення України, у сфері раціонального управління особистими фінансами все ще спостерігається значний брак знань, що нерідко призводить до неефективного розпорядження коштами або навіть до втрати заощаджень. Варто також враховувати, що рівень мотивації та необхідні фінансові знання суттєво відрізняються залежно від соціальних груп. До прикладу, представники старшого покоління часто виявляють недовіру до фінансових установ, що зумовлено негативним досвідом втрати заощаджень. У свою чергу, молодь, з одного боку, не має достатнього практичного досвіду у сфері управління особистими фінансами, а з іншого — володіє обмеженими знаннями щодо шляхів досягнення фінансової стабільності та добробуту.

Недостатній рівень фінансової обізнаності значно підвищує ризики для особистих коштів, особливо у випадках, коли людина вирішує інвестувати в

різноманітні інвестиційні фонди. Лише розуміння механізмів функціонування таких фінансових інструментів та усвідомлення власних прав і зобов'язань дає змогу розпізнати надійного учасника ринку та уникнути шахрайства, зберігаючи тим самим свої заощадження.

Насамперед слід окреслити цілі та обрати ті поведінкові моделі, які здатні стимулювати економічне зростання на основі аналізу результатів та моделювання з урахуванням можливостей системи освіти та підготовки. Усі зазначені процеси мають відбуватись за умови комплексного нормативно-правового та регуляторного супроводу на інституційному рівні, одночасно із впровадженням програм економічного заохочення, розвитку інфраструктури та ефективного планування.

Тому формування фінансово свідомої поведінки є базовою умовою ефективного управління особистими фінансами. Необхідно посилити фінансову освіту на всіх рівнях з акцентом на практичні навички: ведення бюджету, заощадження, кредитування, інвестування. Розвиток державних і приватних ініціатив у сфері фінансової просвіти, створення доступних онлайн-ресурсів і тренінгових платформ дозволить значно розширити охоплення населення актуальними знаннями.

Важливим чинником підвищення ефективності управління особистими фінансами є покращення доступу до фінансових послуг, особливо в регіонах із низьким рівнем фінансової інклюзії. Необхідно стимулювати розвиток банківських сервісів, небанківських фінансових установ (страхових компаній, кредитних спілок, пенсійних і інвестиційних фондів), а також цифрових фінансових платформ.

Доцільним варто вважати створення стимулів для заощаджувальної та інвестиційної поведінки за рахунок впровадження у державі механізмів, які б заохочували населення до накопичення та інвестування, зокрема: податкові пільги на довгострокові депозити, цільові накопичувальні програми (на освіту, пенсію, житло), підтримка малого приватного інвестування через інструменти державних облігацій, гарантованих фондів тощо.

Невід'ємною складовою ефективного управління особистими фінансами є формування довіри громадян до фінансових інституцій. Підвищення прозорості діяльності фінансових установ, ефективний нагляд, удосконалення системи гарантування вкладів та захисту прав споживачів фінансових послуг є необхідними умовами для залучення коштів населення до легального фінансового обігу. Це також сприятиме зменшенню частки неорганізованих заощаджень і зростанню фінансової дисципліни.

Крім зазначеного, вважаємо, що активне впровадження цифрових інструментів - мобільних банківських додатків, сервісів бюджетного планування, автоматизованих систем управління фінансами - відкриває нові можливості для ефективного та зручного контролю за особистими коштами. Цифрова трансформація фінансового сектору повинна супроводжуватися інформаційною підтримкою користувачів для підвищення рівня їх цифрової грамотності.

Реалізація наведених напрямів удосконалення управління особистими фінансами у поєднанні з підвищенням фінансової обізнаності населення створить підґрунтя для формування стабільної економічної поведінки населення, що сприятиме зміцненню фінансової системи держави в цілому.

ВИСНОВКИ

В умовах соціально-економічної нестабільності, зростання рівня невизначеності та зміни фінансової поведінки населення особливого значення набуває здатність громадян ефективно управляти особистими фінансами. Управління особистими фінансами виступає не лише інструментом забезпечення індивідуального добробуту, а й важливим чинником формування економічної стійкості держави, що вимагає системного підходу до підвищення фінансової культури населення. Це зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження теоретичних і практичних аспектів формування, використання та оптимізації особистих фінансових ресурсів, особливо в контексті підвищення рівня фінансової грамотності. Адже саме вміння ефективно управляти власними коштами є запорукою фінансової безпеки та добробуту громадян, що обумовлено значною мірою динамічним розвитком фінансових ринків, зростанням інфляційних ризиків, нестабільністю доходів населення, а також широким доступом до різноманітних фінансових інструментів,

У ході проведеного дослідження було проаналізовано теоретичні основи та актуальні питання практики управління особистими фінансами, а також визначено основні вектори їхнього вдосконалення, особливо з урахуванням підвищення рівня фінансової обізнаності населення. Отримані результати дозволили сформулювати такі висновки:

З'ясовано, що особисті фінанси - це не лише сукупність грошових потоків населення, а й цілісна система управління доходами, витратами, заощадженнями та інвестиціями, що формує фінансову стійкість громадян. В контексті узагальнення теоретичних підходів до трактування змісту процесу управління особистими фінансами, виділено його основоположні принципи та функції. Було визначено, що ефективне управління особистими фінансами базується на принципах цілеспрямованого планування, контролю, обліку, аналізу та прийняття зважених рішень з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників.

Дослідження методологічних підходів до організації управління особистими фінансами дало змогу систематизувати моделі фінансової поведінки, фактори впливу на фінансові рішення громадян. В контексті зазначеного виявлено основні елементи управління особистими фінансами: доходи, витрати, заощадження, кредитування, страхування, інвестування. Доведено, що за умов підвищення економічної невизначеності особливої актуальності набуває стратегічне довгострокове фінансове планування. Фінансова грамотність є важливою умовою формування ефективної фінансової поведінки. Низький рівень обізнаності в питаннях бюджету, накопичення, кредитування й інвестування обмежує можливості громадян щодо формування фінансової стійкості та довгострокового добробуту.

Проведений аналіз практичних аспектів управління особистими фінансами населення України засвідчив, що структура доходів населення формується переважно за рахунок заробітної плати та соціальних трансфертів. Встановлено, попри незначне зростання номінальних доходів, впродовж 2018–2024 рр. структура витрат залишається орієнтованою переважно на поточне споживання, тоді як інвестиційний компонент фінансової поведінки населення розвинений недостатньо. Це значною мірою зумовлено обмеженістю реальних доходів, інфляційним тиском, воєнним станом, а також недостатньою фінансовою поінформованістю населення.

Встановлено, що частка заощаджень у структурі доходів населення є низькою та схильною до коливань, особливо в умовах воєнного стану. Спостерігається тенденція до збереження коштів у формі готівки або на поточних рахунках, що знижує ефективність використання особистих фінансових ресурсів і обмежує їх трансформаційний потенціал як інвестиційного капіталу.

Виявлено, що фінансова грамотність є визначальним фактором у процесі формування особистої фінансової стратегії. Недостатній рівень знань про фінансові продукти, інструменти планування бюджету, особливості заощаджень та інвестування значно ускладнює прийняття ефективних рішень. Це особливо

характерно для молодіжного середовища, яке потребує спеціалізованих навчальних програм, доступних цифрових сервісів та мотиваційних механізмів.

Необхідність удосконалення підходів до управління особистими фінансами зумовлена потребою формування у громадян стійких практичних навичок фінансової поведінки. Вирішення цього завдання можливе шляхом системного підвищення фінансової обізнаності через інтеграцію фінансової освіти в навчальні програми, організацію просвітницьких кампаній, розвиток консультаційної підтримки та створення цифрових інструментів для планування й контролю особистих витрат і доходів.

Серед основних напрямків вдосконалення механізму управління особистими фінансами визначено: розвиток фінансової просвіти через інтеграцію фінансової грамотності в систему освіти, популяризація культури заощаджень, стимулювання молодіжного підприємництва, забезпечення доступу до інноваційних фінансових інструментів тощо. Запропоновано підвищити рівень довіри до фінансових установ через прозорість діяльності, захист прав споживачів та створення безпечного інформаційного середовища.

Визначено, що особисті заощадження можуть стати джерелом внутрішніх інвестицій за умови належного інформаційного забезпечення, підвищення фінансової культури та заохочення до тривалого зберігання коштів у легальному секторі. Це передбачає активну участь держави, освітніх і фінансових інституцій у створенні стимулюючого середовища для формування особистого капіталу громадян.

Таким чином, з метою посилення ефективності управління особистими фінансами населення доцільно реалізувати такі заходи:

- розвиток фінансової освіти та реалізація просвітницьких заходів серед населення;
- поширення практичних фінансових інструментів серед населення;
- формування мотиваційного середовища для заощаджень та інвестування;

- посилення інформаційної підтримки та захисту прав споживачів фінансових послуг;
- сприяння фінансовій інклюзії (забезпечення доступу до фінансових послуг у сільській місцевості та для малозабезпечених груп населення);
- запровадження системи моніторингу та оцінювання фінансової грамотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безділь, М. Б., Данилюк, М. М., Дмитришин, М. В. Формування шляхів підвищення фінансової грамотності молоді. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 71. С. 597-600.
2. Василик О.Д. Фінанси: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 608 с.
3. Вдович В., Черевко В. Вплив фінансової грамотності на формування заощаджень населення. *Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф студ. і молод. вчених. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 532-534.
4. Вдович В., Черевко В. Основні тенденції формування заощаджень населення в Україні. Фінансове забезпечення сталого розвитку: зб. наук. праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.
5. Дубина М. В., Тарасенко А., Тарасенко О. Напрямки підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств в умовах диджиталізації сфери послуг. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. URL: <file:///Users/svitlanasavchuk/Downloads/2969%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2873-1-10-20231116-1.pdf>
6. Дьяків Г. М. Особисті фінанси: управління та стратегія : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 276 с.
7. Дорошенко Н., Пашкова С. Дослідження впливу повномасштабної війни та переходу до воєнної економіки на рівень фінансової обізнаності суспільства. *Молодий вчений*. 2024. №7 (131). С. 229-235. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-21>
8. Журавльова І. В., Гаврильченко О. В., Полтініна О. П., Найдено О. Є. Фінанси: підручник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 400 с.
9. Заяць В. С. Заощадження домогосподарств України: аспекти інституційного захисту. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3 (31). С. 124-134.

10. Іванченкова Л. І. Фінансове планування як інструмент управління особистими фінансами. *Вісник ОНТУ*. 2021. №76. С. 95–99.
11. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: монограф. К.: Знання. 2010. 431 с.
12. Кізима Т. Витрати домогосподарств України: сутнісно-аналітичний аспект. *Вісник економіки*. 2017. №2. С. 61-70. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/107>
13. Кізима Т. Поведінкові фінанси у концепціях класичної та інституціональної теорій. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 3. С. 7-18. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/739-1452-1-SM-10.pdf>
14. Кізима Т. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх господарств в сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2009. Вип. 2 (19). С. 86–96. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/16111>
15. Кізима Т. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: прагматико-аналітичний аспект. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. Вип. 4 (90). С. 33-47. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/33625>
16. Кізима Т. О., Булавинець В., Кізима А. Фінансова поведінка домогосподарств у контексті розвитку поведінкових фінансів. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. №4. С. 152-164.
17. Кириленко О. П., Сидорчук А. А. Поняття та оцінка інвестиційного потенціалу домогосподарств. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві*. 2022. № 1(43). С. 5-11.
18. Коваль С. Л., Грицишина Л. І. Особливості формування фінансових ресурсів домогосподарств у сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2020. № 4 (65). С. 131–143. DOI: 10.35774/sf2020.04.131. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1373>
19. Коваль С.Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

20. Кондрат О. І. Фінансова грамотність як чинник сталого розвитку. *Фінанси України*. 2021. №3. С. 19–26.
21. Куди інвестують українці у 2024 році? URL: <https://unexbank.ua/blog/de-groshi-yak-ukrayinci-zaoshadzhuvai-vid-pochatku-vijni>
22. Кузьмін О. Є., Мельник Л. М. Фінансова грамотність : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2016. 240 с.
23. Мазаракі О. М. Особисті фінанси в системі соціально-економічного розвитку. *Економіка України*. 2022. №4. С. 40–44.
24. Мамонтова Н. В. Поведінкові аспекти особистих фінансів населення. *Економіка і держава*. 2020. №9. С. 51–54.
25. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. URL: <https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/nbu-strategy-fingramotnosti-2030-compressed.pdf?v=6> (дата звернення 20.02.2025 р.)
26. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
27. Національний банк України. Українські підлітки мають початковий рівень фінансової грамотності – дослідження НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ukrayinski-pidlitki-mayut-pochatkoviyy-riven-finansovoyi-gramotnosti--doslidjennya-nbu> –
28. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності в Україні: В НБУ окреслили перші результати і наступні кроки. URL: <https://nus.org.ua/2025/03/27/natsionalna-strategiya-rozvytku-finansovoyi-gramotnosti-v-ukrayini-v-nbu-okreslyly-pershi-rezultaty-i-nastupni-kroky>
29. Пасічник Ю. В. Фінанси домогосподарств: теоретико-прикладні аспекти. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 256 с
30. Першко Л. О., Ріппа М. Б. Фінанси: навч. посібник. Київ: ПВНЗ «Інститут екології економіки і права», 2019. 388 с.
31. Повод Т. Фінансова грамотність населення як пріоритетна умова успішного розвитку держави. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. № 9. С. 84–90

32. Радіонова І. Ф. Фінансова поведінка домогосподарств в умовах трансформаційної економіки України. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. №4. С.104–111. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-8259/2020-4-15>
33. Рамка фінансових компетентностей дорослого населення України. URL:https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/Ukraine_Financial_Competence_Framework_Adults.pdf.
34. Савченко О. І. Фінансова поведінка домогосподарств в умовах трансформаційної економіки : монографія. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. 221 с.
35. Савченко А. Г. Особисті фінанси: стратегія та управління. *Економічний часопис – XXI*. 2020. №7–8. С. 37–41.
36. Сафонова О. В. Фінансове виховання в умовах цифровізації. *Молодий вчений*. 2021. №10. С. 180–183.
37. Сидор І. П., Петрушка О. В. Заощадження в системі інвестиційних ресурсів домогосподарств України. *Економічні студії*. 2019. № 3 (25). С. 143-147. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37338>
38. Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. № 4 (81). С. 60–74
39. Сидорчук А. А. Фінансова стійкість домогосподарств: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 474 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49019>
40. Статистичний щорічник за 2023 рік. *За ред. І. Є. Вернера. Державна служба статистики України. Київ. 2024.* URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf
41. Фінанси Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 528 с.
42. Фінансова грамотність та заощадження української молоді. U-Report Україна. 2024. URL: <https://ukraine.ureport.in/story/2057/>
43. Харкахаш О. В. Financial literacy as a determinant of economic behavior of the population. *Вісник ОНТУ*. 2021. №74. С. 83–88.

44. Харченко О. С. *Financial Literacy in Ukraine: Determinants and Implications for Saving Behavior*. – Kyiv School of Economics, 2019.

45. Ярова Ю. М. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип 20. Т. 2. С. 61–68.

46. Financial Capability in the UK: Delivering Change. URL:http://www.fsa.gov.uk/pubs/other/fincap_delivering.pdf.

47. Gitman, L. J., Joehnk, M. D. *Personal Financial Planning*. Mason : Cengage Learning, 2015. 688 p.

48. Kapoor, J. R., Dlabay, L. R., Hughes, R. J. *Personal Finance*. 13th ed. New York : McGraw-Hill Education, 2020. 720 p.

49. Madura, J. *Personal Finance*. 7th ed. Boston : Pearson Education, 2021. 640 p.

50. Personal Finance. URL:
<https://www.investopedia.com/terms/p/personalfinance.asp>